130 jaar woordenboek der Nederlandsche taal 1851-1981. De briefwisseling tussen Matthias de Vries en Jacob Grimm 1852-1863

Matthias de Vries en Jacob Grimm

editie C. Soeteman

bron
130 jaar woordenboek der Nederlandsche taal 1851-1981. De briefwisseling tussen Matthias de Vries en Jacob Grimm 1852-1863 (ed. C. Soeteman). Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie, Leiden 1982

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vrie042csoe01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

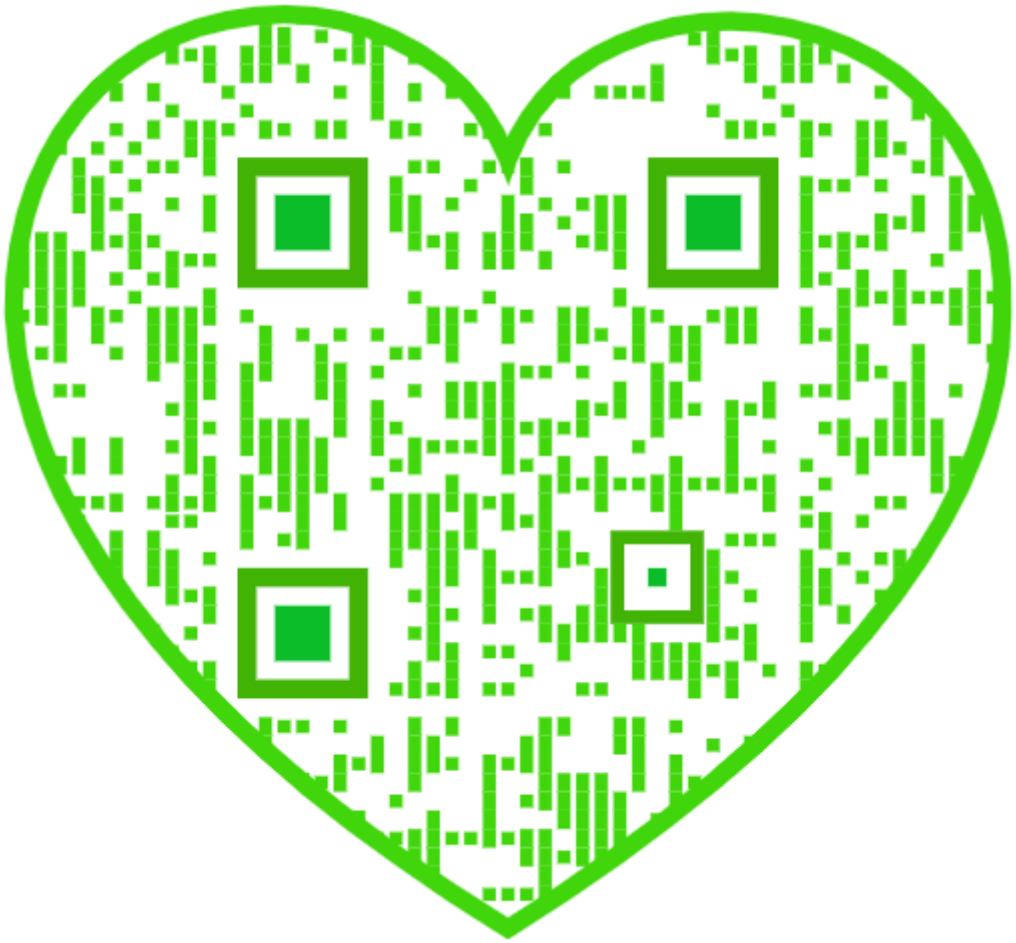

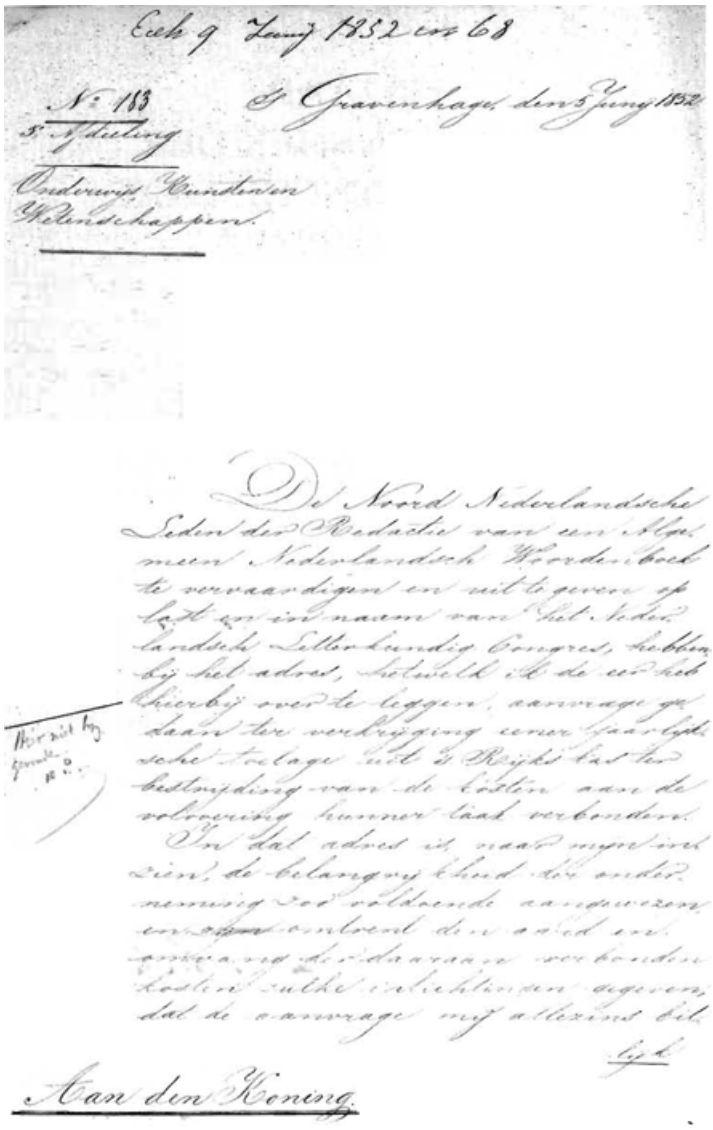

Ecke 9 Juny 1852 en 68

N: 183
5e Afdeeling

's Gravenhage den 3 Juny 1852

Onderwijs Kunsten
Wetenschappen.

De Noord Nederlandsche Leden der Redactie van een Algemeen Nederlandsch Woordenboek te vervaardigen en uit te geven op last en in naam van het Nederlandsch Letterkundig Congres, hebben bij het adres, hedenheden de eer heb hierbij over te leggen, aanmaging gedaan ter verbijging eener daartoe strekkende toelage uit 's Rijks kas ter bestrijding van de kosten aan de volbrenging hunner taak verbonden.

In dat adres is naar mijne inzien, de belangrijkheid der onderneming voldoende aangewezen en omtrent den aard en omvang der daaraan verbonden kosten zulke inlichtingen gegeven, dat de aanvrage mij alleszins billijk

Aan den Koning.

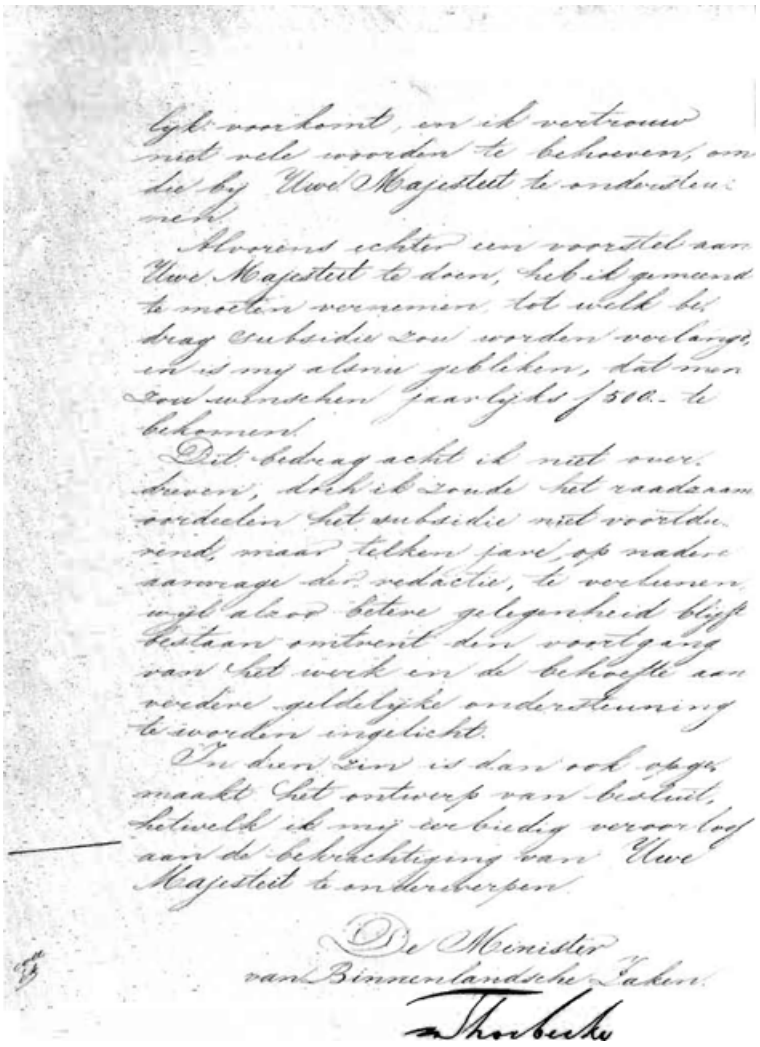

lijk voorkomt, en ik vertrouw niet vele woorden te behoeven, om die by Uwe Majesteit te ondersteunen.

Alvorens echter een voorstel aan Uwe Majesteit te doen, heb ik gemeend te moeten vernemen, tot welk bedrag subsidie zou worden verlangd, en is my alsnu gebleken, dat men een subsidie jaarlijks f 300.- te bekomen

Dit bedrag achtte ik niet overdreven, doch ik zoude het raadzaam oordeelen het subsidie niet voorlopig, maar telkens jaarlijks, op nadere aanvrage der redactie, te verlenen, opdat alzoo betere gelegenheid blijft bestaan omtrent den voortgang van het werk en de behoefte aan verdere geldelijke ondersteuning te worden ingelicht.

In dien zin is dan ook opgemaakt het ontwerp van besluit, hetwelk ik my verbiedig verder voor aan de beschikking van Uwe Majesteit te onderbergen

De Minister van Binnenlandsche Zaken.

Thorbecke

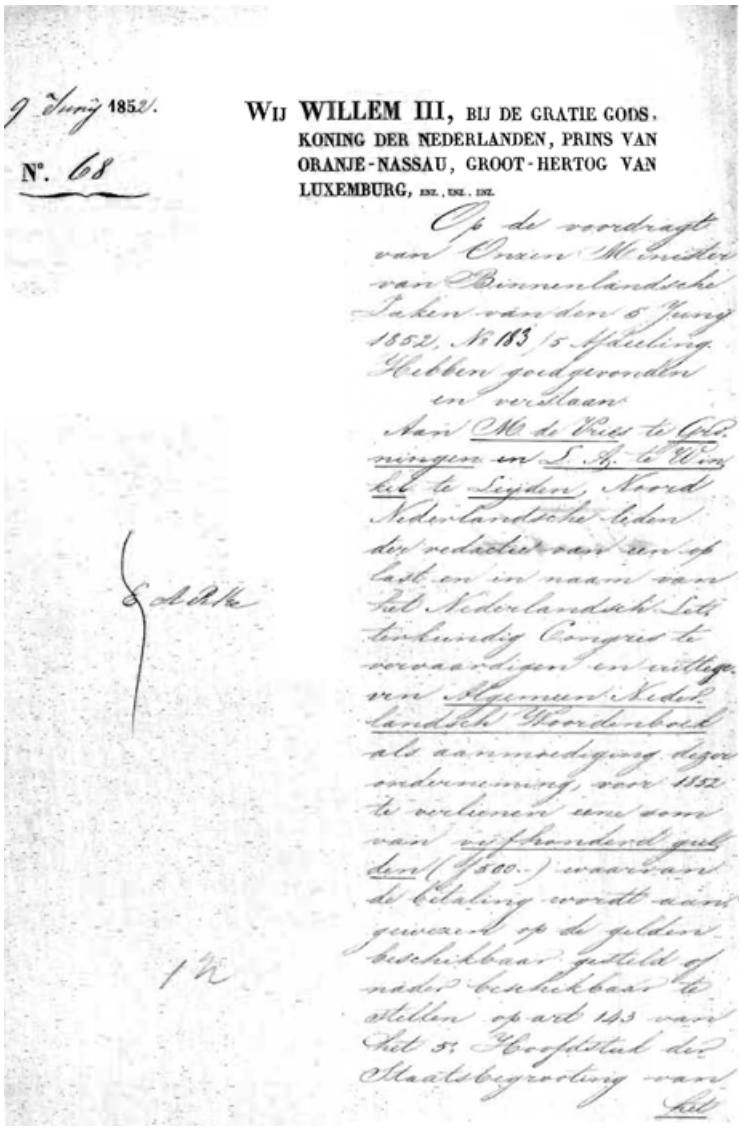

9 Junij 1852.

N°. 68

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, enz., enz., enz.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 5 Junij 1852, N° 183 1e Afdeeling. Hebben goedgevonden en verstaan

Aan M. de Vries te Groningen en L. A. te Winkel te Leyden, Noord Nederlandsche leden der redactie van en op last en in naam van het Nederlandsch Letterkundig Congres te vervaardigen en uitgave van Algemeen Nederlandsch Woordenboek als aanmoediging dezer onderneming, voor 1852 te verleenen eene som van vijfhonderd guldens (f 500.-) waarvan de betaling wordt aangewezen op de gelden beschikbaar gesteld of nader beschikbaar te stellen op art 183 van het 5e Hoofdstuk der Staatsbegrooting van

Onderschriften behorende bij de voorafgaande 4 illustraties:
Johan Rudolf Thorbecke, Minister van Binnenlandse Zaken, verzoekt op 5 juni 1852 Koning Willem III. aan de Noordnederlandse redacteuren van een Algemeen Nederlandsch Woordenboek (het *Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT)*) een jaarlijkse toelage van *f* 500, - ter beschikking te stellen, ten behoeve van de vervaardiging van het *WNT*.
Bij Koninklijk Besluit No 68 dd. 9 juni 1852 wordt de redacteuren M. de Vries en L.A. te Winkel ter aanmoediging van de *WNT*- onderneming voor het jaar 1852 een bedrag van *f* 500,- verleend.
(Foto's van het Algemeen Rijksarchief te's-Gravenhage)
(Uit de brief van De Vries aan de gebroeders Grimm dd. 18 oktober 1852 (blz. 37) blijkt, dat ook België een subsidie ten bedrage van *f* 500,- heeft verstrekt).

Ten Geleide

In de monumentale inleiding op het in 1882 verschenen eerste deel van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (*WNT*) noemt de stichter en eerste hoofdredacteur van dat *Woordenboek*. Matthias de Vries [1820-1892], zijn werk een produkt dat gesproten is uit de broederlijke vereniging der Nederlanders van Noord en Zuid.

De Belgisch-Nederlandse samenwerking bij het tot stand komen van een wetenschappelijk woordenboek dat grosso modo het tijdvak 1500-1921 omvat, heeft vele hoogtepunten, maar evenzovele dieptepunten gekend.

Steun vanuit het Zuiden De Vries en Te Winkel voor de door hen speciaal voor het *Woordenboek* ontworpen spelling. Kort na de publikatie van *De grondbeginselen der Nederlandsche spelling* werd deze spelling op 21 november 1864 in België officieel vastgelegd, terwijl Nederland haar eerst in 1882 erkende door haar in te voeren in het nieuwe Wetboek van Strafrecht.

Onmiddellijk na de instelling van de Commissie van Bijstand, een commissie die de financiële en administratieve beslommeringen bij De Vries wegnam, om hem en zijn redactie in staat te stellen zich uitsluitend aan het schrijven van het *Woordenboek* te kunnen wijden, begon Zuid-Nederland openlijk belang te stellen in 'het grootsche werk van het *Woordenboek*'.

In 1891 werd de eerste Zuid-Nederlander bij de redactie aangesteld. Het was niemand minder dan Willem de Vreese.

Vanaf 1896 werd door Vlaamse studenten en taalkundigen een macht van citaten uit Zuidnederlandse schrijvers van de 16de, 17de en 18de eeuw verzameld en aan de redactie geschonken.

De samenwerking bij de totstandkoming van het *WNT* bereikte een hoogtepunt toen in 1967 de Belgisch-Nederlandse Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie tot stand kwam.

Een van de hoofdtaken die het bestuur van die Stichting op zich nam was het *WNT* tot voltooiing voeren. De lasten voor het project werden sedertdien in een verhouding 1:2 door België en Nederland samen gedragen en de Stichting slaagde erin meer Zuidnederlanders dan ooit aan de redactie toe te voegen.

Het verschijnen van een groot aantal afleveringen wettigt thans de hoop dat het *WNT* binnen vijftien jaar gereed zal zijn. Het is tegen die achtergrond, dat ter gelegenheid van het feit, dat in 1851 tijdens het 3e Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres te Brussel opdracht gegeven werd tot vervaardiging van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (*WNT*). er op 17 november 1981, eveneens te Brussel, onder auspiciën van het Bestuur voor Internationale Betrekkingen van het Departement van de Vlaamse Gemeenschap en de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie een academische zitting werd gehouden voor het bestuur, de medewerkenden en de genodigden. Hierbij werden de twee laatstgereedgekomen delen van het *WNT*, t.w. 26 en 27, aangeboden aan mevrouw R. de Backer-van Ocken, Vlaamse staatssecretaris voor Cultuur. Toerisme en Huisvesting, en aan mevrouw ir. B. ten Zeldam-Hartelust. plv. secre-

taris-generaal, als vertegenwoordigster van dr. J.A. van Kemenade, Nederlands minister van Onderwijs en Wetenschappen.

In zijn vergadering van 21 oktober 1981 besloot het bustuur van de Stiching om de toespraken tijdens de bijeenkomst op 17 november zouden worden gehouden, uit te geven in brochurevorm om de gezamenlijke werkzaamheid van de twee landen te onderstrepen en zijn vertrowen in de voltooiing van het *WNT* aan een wat ruimer publiek kenbaar te maken.

Het bestuur prijst zich gelukkig dat prof. dr. C. Soeteman, emeritus-hoogleraar te Leiden, in het najaar van 1981 contact opnam met het Instituut voor Nederlandse Lexicologie om te onderzoeken of er bij de Stichting belangstelling bestond voor het uitgeven van de door hem bewerkte briefwisseling tussen Jacob Grimm, een van de stichters van het *Deutsches Wöterbuch*, en Matthias de Vries.

Wij zijn van mening dat het samenbrengen in één uitgave van de zoëven genoemde correspondentie en de toespraken van 17 november 1981 niet allen de betekenis van de persoon De Vries en diens monumentale werk voor de Nederlandssprekenden in Noord en Zuid overweldigend benadrukken, maar ook een bijdrage zullen blijven leveren aan een nimmer aflatende Belgisch-Nederlandse samenwerking in de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie, om het culturele erfgoed van Noord en Zuid in woordenboeken tot zijn recht te laten komen.

26 februari 1982.

Het bestuur van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie.

mr. P.J. Verdam,
voorzitter

dr. P.G.J. van Sterkenburg,
secretaris

Toespraak van mr. P.J. Verdam

voorzitter van het bestuur van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie, tijdens de Academische zitting, gehouden in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel op 17 november 1981.

Excellentie, mevrouw de vertegenwoordigster van de minister, dames en heren.

Het is mij als voorzitter van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie een vreugde vandaag tot U te mogen spreken in de stad, waar het initiatief voor het Woordenboek der Nederlandsche Taal (U hoorde mij de sch uitspreken) 130 jaar geleden zijn officiële vorm kreeg.

De auctor intellectualis en levenslange bewerker van zijn Woordenboek, prof. Matthias de Vries, kan als authentieke bron fungeren voor wat er gebeurde op het Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, dat op 31 augustus 1851 te Brussel werd gehouden. Daar bracht De Vries als secretaris van een eerder ingestelde commissie, bestaande uit drie Vlaamse en drie Noordnederlandse leden verslag uit. Zelf schrijft hij over dat gebeuren: ‘Veel moest ik van het geduld der aanwezigen vergen hij de lezing die in druk niet minder dan 90 bladzijden beslaat’ (ik zal vandaag trachten iets korter te zijn), ‘doch de algemene belangstelling in het onderwerp verzekerde mij een welwillend gehoor ... Men was verrast de zaak, die in onze handen was gesteld 'als een warnet van twijfelingen en bezwaren' nu terug te ontvangen 'als een welbepaald en plan' ... Met eenparige instemming werd het Ontwerp vastgesteld, tot de vervaardiging en uitgave van het Woordenboek op last en in naam van het Congres besloten, en aan dat besluit een begin van uitvoering gegeven door de benoeming eener Commissie van redactie’.

In die commissie van redactie vinden wij dan natuurlijk Matthias de Vries. Hij moet wel een enorm doorzettings- en uithoudingsvermogen hebben gehad, deze toen dertigjarige hoogleraar: tot zijn dood in 1892, dus meer dan veertig jaar, zou hij zich voor het woordenboek inzetten. Naast hem wordt ook de Leuvense hoogleraar Jan Baptist David in de commissie van redactie benoemd, maar deze laat reeds snel weten, dat hem de tijd voor lexicografische arbeid ontbreekt. Toch mag zijn naam hier niet ontbreken. Integendeel, deze grote taalkundige en historicus, die op het Vlaamse leven al sinds 1830 zo grote invloed uitoefende, heeft zijn jongere collega telkens en telkens weer met raad en advies terzijde gestaan en heeft hem een morele steun geboden, zonder welke De Vries dit grote werk nooit had kunnen brengen tot een goed ... begin.

Hoe dat alles in zijn werk gegaan is zal ik U niet in de haast spreekwoordelijke breedsprakigheid van zijn initiator uiteenzetten. In de beschrijvingen van Karsten en De Tollenaere vindt U de historie bekwaam en lezenswaardig beschreven. Die geschiedbeschrijving wordt dezer dagen nog bijzonder verrijkt door een uitgave, die onze stichting mag ten doop houden, nl. een door prof. Soeteman bezorgde uitgave van de correspondentie tussen Matthias de Vries en de gebroeders Grimm.

Aan dat laatste werk ontleen ik bijv. hoe het ging met de keuze van de plaats van vestiging. Niet te Brussell werd het Woordenboek gevestigd, maar te Leiden. Logisch, althans begrijpelijk, denkt U, want De Vries was hoogleraar te Leiden. Maar wie zo denkt is achteraf gezien zijn tijd vooruit, want De Vries was toen geen hoogleraar te Leiden; dat zou hijenkele jaren later worden, maar dat wist hij toen nog niet. Vooralsnog doceerde hij te Groningen. De derde redacteur, L.A. te Winkel, was echter leraar te Leiden en voorts ligt Leiden geografisch zo gunstig tussen Groningen en Leuven. En zo is het nog.

Wetenschappelijk van meer gewicht is de bemerking die Jacob Grimm in zijn brief an 23 mei 1852 maakt bij de eerste opzet van De Vries. Hij maakt nl. bezwaar tegen de geplande begindatum 1637, het jaar der Statenvertaling. Grimm zou liever 100 of 150 jaar verder terug willen gaan, en hij vraagt zich met name af wat de Belgen van het voorgestelde beginjaar vinden; door die keuze valt immers veel van het beste wat zij geleverd hebben weg. De Vries zelf heeft de begindatum iets teruggeschroefd, nl. tot 1580. Eerst de volgende generatie zou overschakelen naar de zuiver taalkundige opvatting en de tijdgrens verleggen tot 1500: dit in aansluiting op het Middelnederlandsch Woordenboek van Verdam.

Als einddatum is door de opeenvolgende redacties steeds de datum van heden aangehouden, tot zeer onlangs. Het heden aan te houden is wetenschappelijk niet alleen zeer wel te verdedigen, maar heeft ook grote nadelen. Zo bewerkt het, dat de verschillende afleveringen onderling niet geheel vergelijkbaar zijn, aangezien zij op verschillende tijden zijn geënt. Maar het aanhouden van het heden is ook een van de factoren, die het werk zeer verzwaart en zeer vertraagt. Dat men 130 jaar geleden veel te optimistisch was over de tijdsduur van het werk is zonneklaar. Maar om te voorkomen dat de finish geheel uit zicht zou raken, heeft het bestuur in 1976 besloten dat voortaan als einddatum voor het opnemen van bewijsplaatsen zou worden aangehouden het jaar 1920. Dit jaar is dusdoende aangehouden voor het eerst in de aflevering die aanvangt met het woord reu: wetenschappelijk gezien was het ook wel een hondse beslissing. Intussen zijn er thans in totaal 480 afleveringen uitgekomen; U hebt al berekend dat dat neer- komt op bijna 4 afleveringen per jaar. De grote inzet van onze redacteuren bracht de produktie in de laatste twee jaar op acht à negen afleveringen per jaar..

U hebt al begrepen dat wij ons honderddertigjarig bestaan herdenken met schroom. Eerlijk gezegd, had ik honderd jaar geleden hier voor U moeten staan. Dat bleek af te stuiten op twee praktische bezwaren. Het feit dat niemand Uwer toen annwezig kon zijn, was alleen al voldoende reden voor uitstel. De tweede reden was dat het Woordenboek nog niet zo ver was als het nu is. Dat wij reden hebben dit 130-jarig bestaan te memoreren en de dag van vandaag te markeren heeft drie redenen: ik noem in de eerste plaats onze Belgisch-Nederlandse samenwerking gedurende 130 jaar. Zeker, nu eens wat hechter, dan eens wat losser, maar behalve gedurende de eerste wereldoorlog, nooit onderbroken. En dat gedurende die eeuw waarin de meeste andere contacten over de grens òf slap waren òf ontbraken.

Als tweede factor wijs ik op de stimulans voor de wetenschap, die van het initiatief van Matthias de Vries is uitgegaan. Het Woordenboek is maar een van de functies van de stichting lexicologie: de minder naar buiten tredende afdeling Thesaurus verricht niet minder belangrijk werk. De verzameling, de bewaring en de opslag van het Nederlands taaleigen en taalgebruik, de uitgave van specifieke bronnen, de bestudering van de methodieken van dit alles in hun meest moderne verschijningsvomen. Zo heeft een goede opzet van 130 jaar geleden aan de taalwetenschap een enorme stuwing voorwaarts gebracht.

De derde factor brengt mij terug naar het Woordenboek. Vandaag zijn twee nieuwe banden afgerond; dat is het laatste deel van de letter R en (de S is al eerder afgerond en afleveringen van de U en de V zijn ook al verschenen) de letter T. Bijna honderd jaar geleden maakte mr. Hubrecht een spotdicht op de langzame voortgang. Hij dichtte in 1884:

> Als wij aan het woordje *zij* zijn
> Zullen allen blij zijn
> Die er bij zijn;
> Dat zullen niet wij zijn.

Hij had gelijk. Wij in 1981 kunnen iets optimistischer zijn; zou de dichter vandaag leven, zijn gedicht zou aldus luiden:

> Wanneer zullen zij aan *zij* zijn?
> Wij mogen vandaag blij zijn
> Dat zij *ons* allang voorbij zijn.

130 jaar Belgisch-Nederlandse samenwerking, belangrijke uitbouw van de wetenschap, en twee nieuwe delen afgewerkt - bepaald de moeite waard om even bij stil staan.

Na het in ontvangst nemen van de twee laatstgereedgekomen delen, de nummers 26 en 27, van het Woordenboek der Nederlandsche Taal, sprak mevrouw R. de Backer-van Ocken, staatssecretaris voor Cultuur, Toerisme en Huisvesting, het volgende dankwoord uit:

Mijnheer de voorzitter, dames en heren,

Met dank aanvaard ik deze twee nieuwe afleveringen van het Woordenboek der Nederlandsche Taal, letters R en T.

Met de 25 voorgaande boekdelen vormen zij een nieuwe schakel in de concretisering van de belangrijkste, wetenschappelijke studie over de omvangrijke bouwstof van de Nederlandse Taal.

Mijn hulde en oprechte waardering voor deze prachteditie richt zich eveneens tot alle bestuursleden, directie en medewerkers van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie.

Ik weet uit de verslagen welke mijn medewerkers mij regelmatig voorleggen, dat in Leiden, in navolging van De Vries, Te Winkel en de Vlaming Jan-Baptist David, met opmerkelijke persoonlijke inzet degelijk accuraat wetenschappelijk werk wordt verricht.

Zoals door de voorzitter op briljante manier werd uiteengezet, is het Woordenboek der Nederlandsche Taal van ‘in den beginne’ duidelijk een zaak van Noord-Zuid geweest.

Ik treed zijn wens bij en hoop dat een efficiënte onderlinge samenwerking en de inschakeling van moderne werkmethodes, onze lexicologen van Noord en Zuid de mogelijkheid zullen bieden hun woordenboek in versneld tempo te voltooien. Ik ben ervan overtuigd hiervoor op een energiek en waakzaam bestuur te kunnen vertrouwen.

Vervolgens overhandigde de voorzitter de beide delen van het WNT aan mevrouw ir. B. ten Zeldam-Hartelust, plv. secretaris-generaal van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen te 's-Gravenhage. Namens de minister van Onderwijs en Wetenschappen zegde mevrouw Ten Zeldam hiervoor dank.

Toespraak van prof. dr. W. Debrock

plv. voorzitter van het bestuur van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie.

Excellentie, mevrouw de vertegenwoordigster van de minister, dames en heren,

Men kan het eigenaardig vinden dat we na 130 jaren nog een gebeurtenis moeten herdenken die zo merkwaardig was dat ze heel wat vroeger tot besluiten, en dan nog eindbesluiten, had moeten leiden.

Maar, indien het WNT inderdaad heel wat vroeger was afgewerkt - ik gebruik hier uitdrukkelijk de irrealis - dan zou de Nederlandse Taal en de organismen die deze taal wensen te dienen, een van de stevigste grondvesten ter zake hebben moeten ontberen, het Instituut voor Nederlandse Lexicologie dat ook vandaag aan de orde van de dag staat.

De Taalunie, dit fundamenteel stuk van de toekomstige steeds verder om zich heen grijpende studie van de taal en de taalwetenschappen van onze Heel-Nederlandse gemeenschap, stelt in haar artikel 4 dat de Hoge Verdragsluitende Partijen besluiten tot:

a. de oprichting en de instandhouding van gemeenschappelijke instellingen;
b. het gemeenschappelijk bepalen van de officiële spelling en spraakkunst van de Nederlandse taal;
c. het gemeenschappelijk bepalen van een gelijke terminologie ten behoeve van wetgeving en officiële publikaties;
d. het voeren van een gemeenschappelijk beleid met betrekking tot particuliere initiatieven op het gebied van woordenboeken, woordenlijsten en grammatica's.

Het is niet mijn bedoeling deze vier zeer helder geformuleerde algemene doelstellingen - naast andere - elk afzonderlijk van commentaar te voorzien. Voor wie geluisterd heeft en eventueel reeds vroeger kennis genomen heeft van de bewuste tekst, volstaat het er op te wijzen dat deze doelstellingen van de Taalunie in het Instituut voor Nederlandse Lexicologie reeds een instrument hebben gevonden dat perfect aangewezen is om op een reeks wetenschappelijke en praktische eisen op het aangehaalde gebied antwoord te geven. Men kan zelfs affirmeren dat het INL de verwezenlijking ervan in zich draagt én tevens de mogelijkheden creëert om er een aantal verlengstukken bij te bezorgen en de gelegenheid schept voor de ontwikkeling van nieuwe kansen.

Het Instituut beschikt immers over een stevige infrastructuur die hoofdzakelijk - en *natuurlijk* - in de eerste plaats steunt op een reserve van een brede schaar van wetenschappelijk gevormde medewerkers die een hoog academisch peil hebben bereikt. Deze menselijke bijdrage is, als vrucht van de 130-jarige ervaring en werking, van een onophoudend bijgewerkte kennis en praktijk, een zeldzame basis die men niet op enkele luttele jaren zou kunnen opbouwen.

Het Instituut beschikt bovendien over een infrastructureel instrumentarium dat reeds zijn schaduw op de toekomst werpt.

Minister Klompé, in haar inaugurele rede bij de installatie van het bestuur van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie in 1969, kon er op wijzen, mede aan de hand van een artikel van dr. De Tollenaere, een der bouwers van de tempel der laatste jaren, dat de automatisering ook op het vlak van de taal een rol zou gaan spelen en wel o.a. bij het ons helpen om sneller woordenboeken te maken die tevens beter zijn dan hun voorgangers. Ze sprak terecht van een revolutionaire doorbraak in de lexicologische methode en illustreerde haar opvatting met een Engelse formule: 'the wedding of literature and technology'.

Het bestuur van het Instituut heeft gehandeld naar deze woorden en laat zich permanent leiden door het medewerken aan de oplossing van de problemen die een dergelijke revolutionaire doorbraak stelt, zonder daarbij uit het oog te verliezen de primaire taak van de opdracht die in 1851 door illustere voorgangers aan het WNT werd toevertrouwd.

Het Instituut is dus geworden, helemaal in de geest en zelfs naar de letter van wat de Taalunie beoogt, een zelfstandig cultureel instituut dat, naar het woord van oud-voorzitter jhr. mr. C.J.A. de Ranitz, 'de lexicologie en de lexicografie van het Nederlandse taalgebied in volle omvang kan beoefenen, mede bevattende een langs automatische weg tot stand te brengen thesaurus die de grondslag zal kunnen vormen voor lexicologische studies en voor het maken van woordenboeken, waar ons wetenschappelijk en cultureel leven en onze maatschappij behoefte aan hebben'.

Aldus spreekt ook de Taalunie, die op een gouden schaal krijgt aangeboden een rijk geschenk in dienst van de taal als communicatiemiddel van de wetenschappen, als medium van de letteren en van het onderwijs in dienst van de taal en ook, last but not least, van de taal als instrument van maatschappelijk velkeer.

De directeur van het Instituut, dr. P.G.J. van Sterkenburg, wist op het 31e Vlaams Filologencongres gehouden te Brussel in 1977, het referaat over historische lexicologie dat hij zou afleveren, in te leiden met enkele, al het voorgaande resumerende en bevestigende, beschouwingen.

De intrede van de computer in de taalkunde, zo zegde hij, heeft de lexicologische bakens ingrijpend doen verzetten. Het lexicologische ambacht zou weliswaar amper beroerd zijn door het rekentuig, maar de materiaalverzameling op grond waarvan de woordenboeken geschreven worden, geeft aan de lexicografie een nieuwe dimensie.

Tegen deze achtergrond is men precies op het INL begonnen aan de opbouw van een verzameling van Vroegmiddelnederlandse contextkaarten om met behulp daarvan het eerste periodenboek voor ons taalgebied tot stand te brengen. Op hetzelfde Filologencongres werd daarover uitvoerig gehandeld.

Wat kan in de optiek én van de Taalunie én van ons specifieke Instituut reeds in de toekomst geprojecteerd worden?

In de allereerste plaats kan geconstateerd worden dat de naderende afwerking van het WNT én door de thans nader te bepalen doelstelling én door het dalen van het aantal erbij betrokken redacteuren zal scheppen voor andere projecten. Hopelijk zal men in deze eindperiode van het WNT geen blijken geven

van verkeerde bezuinigingen en ervan profiteren om de subsidies in beide landen af te schaffen of derwijze te verminderen dat elke instandhouding, verrijking en vernieuwing van werk en werkwijze zouden onmogelijk worden.

Dit zou flagrant in tegenspraak zijn met de Taalunie die vooruit wil en geen afbraak kan dulden. Integendeel, van het afnemen van het werk aan het WNT kan men dankbaar gebruik maken om andere woordenboekprojecten op het getouw te zetten, conform het reeds vermelde art. 4, vnl. par. d, van de Taalunie.

Het Instituut zal daarvoor niet enkel over de nodige mankracht beschikken, maar tevens over het rijke en uitstekende materiaal dat nog voorradig ligt, w.o. bijv. het Corpus-Gysseling; er kan gedacht worden, zoals reeds vermeld en door de heer drs. W.A.M. de Vroomen, waarnemer vanwege het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, gesuggereerd in een merkwaardige nota ter zake, aan diverse eeuwwoordenboeken, aan een wetenschappelijk verantwoord woordenboek van de XXe eeuw. Hiervoor staat ter beschikking het gesofisticeerd materiaal waarover de infrastructuur van het INL reeds meesterschap heeft en dat verder zal uitgebouwd worden.

Het betekent niet dat voor de samenstelling van dergelijke wetenschappelijke produktie opnieuw 130 jaar moet voorzien worden, want in dit domein kunnen precies de moderne methoden en technieken derwijze aangewend worden dat met een nieuwe aanpak in een korte tijdsspanne ook een wetenschappelijk verantwoord produkt zal kunnen afgeleverd worden.

Het opslaan van nieuw materiaal voor nieuwe projecten zal ongetwijfeld vereisen, niet enkel in ons Instituut, dat gecomputeriseerd wordt or grote schaal. Een permanent vers gehouden taalbank kan bijvoorbeeld de universiteiten en hogescholen van het Nederlands taalgebied bevoorraden met rijke gegevens die tevens geschikt zouden zijn voor andere computerwerkzaamheden in het gebied van de Linguïstiek.

Trouwens, het jaarverslag van het INL voor 1980 vermeldt nu al een hele reeks belangrijke adviezen, samenwerking en dienstverleningen aan een keur van wetenschappelijke werkers uit diverse universiteiten en instituten. Deze talrijke wetenschappelijke bijdragen konden slechts bezorgd worden dank zij de gespecialiseerde bemanning en de infrastructurele ordening die aanwezig zijn in het INL.

De waarde van werkir en produktie wordt nog sterker belicht door de vorming en het bestaan van de zgn. begeleidingscommissies voor de thesaurusprojecten. Dergelijke commissies verigen een aantal wetenschappelijke onderzoekers die op grond van hun specifieke deskundigheid van advies zullen dienen bij opzet en de uitvoering van onze projecten.

De intrede van de linguïstiek in het elektronische tijdvak leidt ons aldus op de weg naar het jaar 2000. In hoeverre beëindigde taken en vernieuwde werkzaamheden omscholing of mutatie van personeel zullen meebrengen zal moeten blijken uit de door het bestuur van het INL te bezorgen berekenbare en concrete oplossingen. Bestuur, directie en medewerkers van het INL lijken ons de bevoegdheid en de wil om de nieuwe, bijna futurologische taken - de heer De Vroomen spreekt soms van dramatische beleidsopties - te bezitten om de toekomst te verzekeren.

Ook op dit terrein past het INL perfect in het raam van wat de Taalunie vraagt van de instellingen die ze denkt te voorzien of die - zoals ons Instituut - reeds betaan en dus moeten in stand gehouden worden.

Vermits de administratieve molens, zoals door ons allen geweten, traag malen, weten wij tot op vandaag niet op welke wijze de Taalunie coördinerend zal optreden noch hoe ze de belangen van de instellingen en organismen die onder haar hoed zullen gedekt worden zal behartigen en steunen.

In die middens waar men vaak het woord integratie hoort vallen, bedenke men echter zeer goed wat een onschatbare inbreng het INL bezorgt en permanent zal blijven bezorgen, met zijn toekomstgerichte intrastructuur, met zijn nu eeuwenlange ervaring, met zijn bewuste wil om het jaar 2000 te bereiken in een kleed van het jaar 2000.

Wat De Vries destijds noemde ‘de jonge taalbeoefenaars’ die zouden moeten opstaan om de fakkel over te nemen, ligt in het menselijk materiaal en in de wetenschappelijke planning van ons Instituut.

De Taalunie kan dit baken, tevens rijke werkplaats, meehelpen zich verder uit te bouwen. Het Instituut voor Nederlandse Lexicologie, op zijn beurt, kan voor de Taalunie een basis zijn die haar nu reeds een van haar solide fundamenten schenkt, een fundament dat trouwens niet meer weg te denken is.

Toespraak van lic. W. de Clerck

hoofdredacteur van het Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT).

Opzet en (wetenschappelijke) waarde van het Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT)

Excellentie, mevrouw de vertegenwoordigster van de minister, dames en heren,

Als we het *Ontwerp van een Nederlandsch Woordenboek*, dat 130 jaar geleden door Matthias de Vries werd geschreven, alsook zijn *Inleiding* op het Woordenboek der Nederlandsche Taal van 1882, thans opnieuw doorlezen, dan krijgen we een duidelijk inzicht in de oorspronkelijke opzet, of in het 'doel' en de 'bestemming' van het WNT, om de woorden van De Vries zelf te gebruiken.

Samengevat komt het er op neer, dat Matthias de Vries een 'Nederlands Taal-museum' beoogde. 'eene schatkamer van al de rijkdommen onzer moedersprake', waarover men naar eigen goedvinden en vrije keuze kan beschikken. Het WNT had een wetenschappelijk-historische, maar ook een artistiek-praktische opzet, zoals oud-redacteur Muller al eind vorige eeuw beklemtoonde.

Matthias de Vries wilde enerzijds de taal op wetenschappelijke wijze beschrijven, waarbij het Woordenboek zich diende te 'bepalen tot de nederlandsche taal in haren tegenwoordigen (dus toendertijd 19de eeuwse), door het algemeene en beschaafde gebruik gevestigden toestand', terwijl 'uit de werken van schrijvers der 17de en 18de eeuw (...) slechts datgene (zal) worden opgenomen wat nog heden in eenig opzigt voor de taal belangrijk mag heeten', en wat dus het eigentijdse nader zou kunnen verklaren. Het jaar 1637, het jaar waarin de bijbelvertaling was verschenen, was aanvankelijk de terminus ante quem non. Verder zouden er bijv. geen verouderde woorden of betekenissen worden opgenomen. Maar daarnaast wilde Matthias de Vries de taal ook 'uit het oogpunt der kunst' beschrijven, d.w.z. het Woordenboek diende een functie te hebben in de eigentijdse taalcultuur, het Woordenboek diende het mooiste uit te stallen, het lage te weren, en ook het vreemde, althans voor zover het met het zuivere taaleigen in strijd was!

En omdat wij vandaag in Brussel zijn, wil ik ook het standpunt van De Vries t.a.v. het opnemen van het Zuidnederlands citeren.

Artikel 8 van het *Ontwerp* luidt als volgt: 'Het Zuid-Nederlandsche taaleigen zal met zorg geraadpleegd worden. Daarbij zal men zich echter wachten voor het opnemen van zoodanige uitdrukkingen, die, uit Franschen invloed ontsproten, met de nederlandsche taalwetten in strijd zijn'.

Deze artistiek-praktische opzet van Matthias de Vries was het standpunt van een 'taalman' - om met Heeroma te spreken -, een taalman die meer was en wilde zijn dan een wetenschappelijk vakman.

Het zal echter niemand verwonderen, dat de leerlingen van De Vries en de volgende generaties van redacteuren in de oorspronkelijke opzet een aantal onontkoombare wijzigingen hebben aangebracht. Ik noem er slechts enkele: de

terminus ante quem non is naar 1500 verplaatst; het standpunt t.a.v. het opnemen van vreemde woorden en bastaardwoorden is verruimd: de behandeling van synoniemen op het einde van het artikel is achterwege gelaten. Het WNT heeft dus een evolutie meegemaakt, waardoor het een zuiver 'historisch-inventariserend', wetenschappelijk woordenboek voor gespecialiseerde gebruikers is geworden. In ieder geval is het niet meer zo, dat schrijvers of litteratoren het WNT als een soort 'leesboek' binnen handbereik hebben om to zien wat en hoe zij zullen schrijven, zoals M. de Vries het zich had voorgesteld.

Wat is nu de wetenschappelijke waarde en het belang van het WNT als we die toetsen aan de belangrijkste eisen van de wetenschappelijke, historische lexicografie?

Het is zonder meer duidelijk, dat het WNT een wetenschappelijk verantwoorde, diachrone beschrijving geeft van de in het Nederlands vanaf 1500 tot (nu) 1921 aangetroffen woorden en woordbetekenissen, met vermelding van de chronologie (dus de oudste en eventueel ook de jongste vindplaats) en van de geografische spreiding, terwijl ook de frequentie in het artikel zichtbaar wordt gemaakt. Eigenlijk is het WNT een verzameling van woordstudies, waarbij - door het opnemen van de bewijsplaatsen - de controleerbaarheid, de falsifieerbaarheid van de gegeven informatie voorop staat.

Als zodanig is het WNT dan ook een 'schatkamer' voor filologen, en voor alle mogelijke specialisten in bepaalde vakgebieden, bijv. voor historici, archivarissen en deskundigen op het gebied van de rechtstaal.

Verder wil ik nog enkele disciplines in de moderne taalkunde de revue laten passeren: *semantici* vinden in het WNT een ongekend aantal semantische verschijnselen geëtaleerd; inzicht in de verschillende aspecten van betekenisverschuivingen, wijzigingen in de gevoelswaarde van woorden, beïnvloeding van woorden onderling enz., kortom, een gedegen inzicht in de semantische processen in het Nederlands krijgt men pas na exploratie van de WNT-gegevens. Door de wijze waarop min of meer vaste verbindingen worden beschreven, door de wijze waarop syntactische informatie in het algemeen wordt gegeven, is het WNT ook een rijk exploratiegebied voor onze *syntactici*.

En laat ik dan zeker de - binnen ons Instituut zó geliefde - *morfologie* niet vergeten: door de grondige behandeling van de afleidingen en samenstellingen bevat het Woordenboek een ongekende hoeveelheid informatie voor morfologen: en ik ben ervan overtuigd, dat heel wat nieuwe morfologische aspecten aan het licht zouden komen, als zij zouden beschikken over een retrograde lijst van alle in het WNT opgenomen woordvormen.

Het is U verder voldoende bekend dat de etymologische woordenboeken bijna uitsluitend nog gebruikelijke woorden behandelen; voor de *etymologie* van verouderde woorden kan men vaak alleen bij het WNT terecht. Talloos zijn trouwens de gevallen waarbij pas na de redactionele bewerking in het WNT de correcte etymologische verklaring tot stand is gekomen.

En tenslotte wil ik nog wijzen op de maatschappelijke relevantie van het Woordenboek der Nederlandsche Taal: iedere taalgebruiker wordt indirect met

het WNT geconfronteerd, omdat het de basis is van alle handwoordenboeken in ons taalgebied. Na het gereedkomen van het traject van *trekken* tot en met *tuin* verhoogde bijv. de omvang van het corresponderend gedeelte in Van Dale met ongeveer 50%.

Dames en heren, met wat ik hier vandaag verteld heb, doe ik het WNT eigenlijk onrecht, want in de mij toegemeten tijd is het onmogelijk om een verantwoord beeld te geven van de opzet en de wettenschappelijke waarde van het WNT.

Ik troost me echter met de gedachte, dat het Instituut en met name het redactieteam volgend jaar tijdens het *Colloquium* in de gelegenheid zal zijn om deze aspecten uitvoerig te belichten.

Wat men ook in het verleden over het WNT heeft gezegd of geschreven, het Woordenboek is en zal steeds blijven de belangrijkste informatiebron, de basis van onze toekomstige lexicografie. En, als over 15 jaar het WNT voltooid zal zijn, dan beschikt ons taalgebied over een ‘lexicografisch cultuurmonument’, dat als zodanig in ieder geval beantwoordt aan het streven van zijn grondlegger, Matthias de Vries.

Bibliografie

Van Dale. *Groot Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Door dr. C. Kruyskamp. Inleiding, p. XI-XVIII. 's-Gravenhage, 1976.

K. Heeroma. Matthias de Vries en zijn woordenboek. In: *Sprekend als Nederlandist*, p. 101-109. Den Haag, 1968.

G. Karsten. *100 jaar Nederlandse Philologie. M. de Vries en zijn school*. Leiden, 1949.

J.W. Muller, Eischen en bezwaren der wetenschappelijke lexicographie. In: *Verspreide Opstellen*, p. 55-95. Haarlem, 1938.

J.W. Muller. Matthias de Vries 1820-1892. In: *Verspreide Opstellen*, p. 107-129. Haarlem, 1938.

M. de Vries. *Ontwerp van een Nederlandsch Woordenboek*. Groningen, 1852

M. de Vries. *Woordenboek der Nederlandsche Taal, Inleiding*. 's-Gravehage enz., 1882.

Tafelspeech uitgesproken door de heer P. Claus

bestuursdirecteur van het Bestuur voor Internationale Culturele Betrekkingen, namens mevrouw R. de Backer-van Ocken bij het diner dat zij op 17 november 1981 aanbood ter gelegenheid van het 130-jarig bestaan van het Woordenboek der Nederlandsche Taal.

Mijnheer de voorzitter, geachte bestuursleden, dames en heren,

Het verheugt mij dat U mijn uitnodiging hebt aanvaard en ik U, na het plechtig academisch gedeelte van deze viering, samen met Uw dames bij deze feesttafel mag begroeten.

In een select gezelschap van taaldeskundigen en met het ‘Woordenboek’ als feitelijke aanleiding voor het hele feestelijke gebeuren hoeft het belang van ‘woord’ en ‘taal’ geen verder betoog.

Hoé evenwel aan de verleiding weerstaan? Het is zo'n dankbaar onderwerp:

- het woord is immers ook vandaag nog altijd het hoofdinstrument van alle communicatie;
- de taal is zulk complex en belangrijk fenomeen dat het alle domeinen van de menselijke activiteiten beslaat.

Er valt uren over te praten. Geen paniek, geachte genodigden, ik ben dat niet zinnens. U verwacht hier geen lezing, wel een gezellig samenzijn.

Graag wil ik toch een ding kwijt. In 1977 zei de schrijver Herman de Coninck in een interview: ‘De voorliefde voor exactheid, het woord als kortste afstand tussen betekenis en betekenis, hebben wij Vlamingen niet. Wij hebben niet voldoende taalgevoel geloof ik om te weten: dat ene woord is exact en al del rest zit er net iets naast. Dus gebruiken wij liever vijf woorden om zeker te spelen.’

Welnu, ik meen dat vooral onze jeugd betracht het Algemeen Nederlands werkelijk te beheersen, niet als een enigszins vreemde boekental maar als de taal waarin ze ademen en leven.

Er groeit een steeds sterkere stroming in alle kringen; een bewustwording dat alleen een degelijke en grondige kennis van de taal kan leiden naar het verwerven van zelfzekerheid en een correcte taalbeheersing; naar het vermogen tot een zekere speelsheid in ‘zeggen en schrijven’.

Zelfs onze parlementariërs klimmen in hun pen om ons in de Cultuurraad te wijzen op de onvolkomenheid van de terminologie van de officiële teksten. Vaak terecht. We mogen stellen dat er een breed verspreide interesse leeft voor een keurig taalgebruik.

Een rigoureus-wetenschappelijk werkdocument als het ‘Woordenboek der Nederlandsche Taal’ is voor onze taalexperten een waardevolle bron bij het verstrekken van een oordeelkundig advies. De versnelde afwerking ervan is derhalve een noodzaak. Morgen dus met nieuwe ijver aan de slag.

Zoals het eens zo mooi door een Franse staatsman werd uitgedrukt ‘Ceux qui sont à la tache ont bien le droit d'être à l'honneur’ meen ik het vandaag passend, allen die

bij dit gigantisch werk hoe dan ook betrokken zijn, voor hun reële verdiensten te eren en te feliciteren.

Ik doe het van harte en wens U allen smakelijk eten.

Toespraak van de minister van onderwijs en wetenschappen, dr. J.A. van Kemenade

uitgesproken door mevrouw ir. B. ten Zeldam-Hartelust, plaatsvervangend secetaris-generaal van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen te 's-Gravenhage.

Dames en heren aanwezigen,

Ik wil beginnen met de verzekering van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, dat het hem spijt vandaag niet *persoonlijk* van zijn belangstelling blijk te kunnen geven. U weet hoe het gaat met ons kabinet, De regeringsverklaring is met moeite tot stand gekomen. Vandaag wordt ze in de Nederlandse Tweede Kamer uitgebracht.

Ik spreek hierna de woorden van de minister uit.

Allereerst mijn dank tegenover allen die gewerkt hebben aan de organisatie van deze dag. Mijn dank voor de hartelijke ontvangst die ons te beurt is gevallen!

Dames en heren,

Van de Amerikaanse staatsman Abraham Lincoln is de volgende uitspraak bewaad gebleven:

'Wanneer je een olifant bij zijn achterpoot beet hebt, en hij probeert weg te lopen, - dan kun je hem het beste zijn gang maar laten gaan'.

De 'merkwaardigheid' van zo'n uitspraak is tenminste tweeërlei.

In de eerste plaats is het vreemd dn uitgerekend Lincoln dit gezegd zou hebben. Als je ziet wat hij als staatsman tot stand gebracht heeft, zou toch ook kunnen worden beweerd, dat hij in overdrachtelijke zin een uitstekend olifantenjager is geweest.

In de tweede plaats is het natuurlijk merkwaardig, dat ik deze uitspraak zou willen gebruiken bij de viering van het honderddertig-jarig bestaan van het Woordenboek der Nederlandsche Taal.

Laat ik daarom maar beginnen met de beeldspraak wat uit te werken en toe telichten.

De olifant is ongetwijfeld het Woordenboek der Nederlandsche Taal. Het dier is oud geworden.

Het is intussen een reusachtig beest geworden, dat de last der jaren mee torst, maar dat nog steeds allerlei onvermoede krachten in zich heeft.

Nu ongeveer tien jaar geleden is er iemand gekomen die het beest bij zijn achterpoot heeft gepakt.

Die 'iemandé is het bestuur van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie.

Het kostte moeite het beest in het gareel te krijgen.

Niettemin blijkt het binnen het nieuwe bestel uitstekend te doen.

Er is een lang en hard gevecht gevoerd over de cesuur van het woordenboek:

het dier weigerde toe te geven, dat het écht oud begon te worden.

De cesuur was het eerste teken van berusting.

Maar tevens was het het eerste teken van wijze zelfkennis.

Vervolgens had het beest nog last van een klein, jong olifantje. THESAURUS geheten. Een eigenwijs jong mormel, waar het oude dier heel wat mee te stellen bleek te hebben.

Er was een grote hoeveelheid geformaliseerd Belgisch-Nederlands overleg nodig, om ondubbelzinnig vast te stellen dat het oudste beest voorlopig de sterkste rechten had: het WNT kreeg prioriteit, zoals dat heet, en zou nog twintig jaar in de overkapping kunnen huizen.

Niet werd uitgesproken - hoewel de intenties aanwezig waren - dat het jonge dier nadien ruimschoots kans op ontplooiing zou moeten krijgen.

Intussen werd bezien hoe het oude dier het maakte.

En hier nu komt de ware aard van de olifant naar boven.

In plaats van een sikkeneurig gemor en gebonk te vertonen, beleeft het dier in felle gloed zijn laatste jeugd.

Niet twee of vier afleveringen komen er nu ieder jaar los, maar op het ogenblik zelfs acht tot tien.

Het oude dier zal spoedig geheel zijn opgebrand en zijn reserves hebben opgeteerd.

Het jonge dier, dat nog steeds in de hoek zit om - naar het schijnt - zijn kans af te wachten, kan niet ontkennen, dat het oude dier een prestatie levert waar hij nog niet aan toe is.

U ziet dat het beeld uit de hand is gelopen.

Die achterpoot ben ik al héél gauw kwijtgeraakt.

En in plaats van één olifant, zit ik er nu met twee.

Maar misschien mag na deze Homerische vergelijking niet alleen een wellicht Homerisch gelach blijven hangen.

Misschien blijft bij u de gedachte hangen, dat binnen de samenwerking een OUD WOORDENBOEK op goede wijze moet worden voltooid, terwijl *tegelijkertijd* gewerkt moet worden aan al die zinvolle taken die al zo vaak in uw midden en daarbuiten naar voren zijn gebracht.

Nu de voltooiing van het WNT in zicht komt, moeten we ons bezinnen op de vraag hoe we aan het Instituut voor Nederlandse Lexicologie in de toekomst vorm en inhoud kunnen geven.

In de laatste jaren is het werk aan het woordenboek goed op de rails gezet. Eindelijk is er tempo, maar tegelijkertijd betekent dit, dat het WNT binnen afzienbare tijd redacteuren beschikbaar zal kunnen hebben voor de zo gewenste andere woordenboekprojecten.

Er is behoefte aan andere, moderner opgezette woordenboeken die meer beantwoorden aan hedendaagse wetenschappelijke eisen.

De Taalunie zal zeker het kader vormen waarbinnen deze nieuwe plannen zullen worden besproken.

Daarbij staat vast, dat niet kan worden uitgegaan van een produktieperiode van

pak weg 150 jaar.

Om deze wensen uit te voeren zullen we duidelijk gebruik moeten maken van eigentijdse technieken en methoden.

Hoewel het schrijven van woordenboekartikelen uiteindelijk altijd het werk van redacteuren zal blijven, zal vooral de afdeling Thesaurus een belangrijke ontwikkeling moeten doormaken.

De materiaalverzameling voor elk 'nieuw' woordenboek zal moeten worden geput uit een materiaalverzameling die vele malen groter is, en die bestaat uit deelcollecties voor allerlei andere ondernemingen.

Die grote materiaalverzameling zal in ieder val in de computer zijn opgeslagen.

Deze taalbank, die nodig is voor de eigen woordenboekprojecten, zal eveneens kunnen worden gebruikt voor allerlei andere computerlinguïstiek, bijvoorbeeld aan de universiteiten of in het bedrijfsleven. Dit is mogelijk doordat de opgeslagen woorden in hun context zijn opgenomen, dat wil zeggen met complete zinnen.

Dit betekent voor de materiaalverzameling, dat zij zich zal ontwikkelen tot een soort taalbankvoorziening die *intern* ten dienste zal staan van de 'andere woordenboekprojecten' en die *extern* ten dienste zal staan van wetenschappelijk taalkundig onderzoek in brede zin.

Dames en heren.

Twee belangrijke aspecten van het instituut in de toekomst heb ik genoemd.

Allereerst is er de deskundigheid die nodig zal blijken voor de opbouw en instandhouding van een soort taalbank die aan hoge eisen van wetenschappelijkheid zal moeten voldoen.

Daarnaast is er de bestaande redactionele deskundigheid voor de 'andere woordenboekprojecten' die zullen leiden tot een wetenschappelijke output in de bekende vorm. Dit betekent dat deze deskundigheid anders zal moeten worden gericht.

Bij het in beschouwing nemen van de ontwikkelingen van het instituut, mogen we een aantal aspecten niet uit het oog verliezen.

lk geef ze kort aan.

- De financiële middelen worden krapper; daarom zal de verwachte output vooraf strenger worden beoordeeld.
- Bij de subsidiegevers groeit de behoefte om het 'maatschappelijk draagvlak' van de onderneming te kunnen peilen.
- De noodzaak van intern verhoogde of in ieder geval zo hoog mogelijke doelmatigheid dringt zich op.
- De geschetste veranderingen zullen zich voordoen binnen een vrij kort tijdsbestek, binnen twintig jaar.
- Het is waarschijnlijk dat zich verschuivingen zullen voordoen in het takenpakket van redacteuren en overige medewerkers.

Dames en heren aanwezigen.

U begrijpt natuurlijk wel, dat ik het beeld van die olifant, die er later twee bleken te zijn, niet uitsluitend ‘ad captandum’ heb gebezigd.

Er zit ook een zekere grimmigheid in het beest, dat langzaam maar zeker zijn plaats zal moeten afstaan aan het jonge ding.

Natuurlijk is honderd-en-dertig jaar een eerbiedwaardige leeftijd.

Natuurlijk moet het Groot Woordenboek tot een goed einde worden gebracht.

Maar even natuurlijk is het noodzakelijk, dat wordt nagedacht over de naaste toekomst.

Nu de stichting nagenoeg volledig bezet is, heeft dat personeel de taak ende plicht op geïntegreerde wijze over de toekomst van de stichting na te denken.

In die toekomst zal er geen afdeling ‘WNT’ meer bestaan. Er zal in diezelfde toekomst niet meer een afdeling ‘Thesaurus’ bestaan die geautomatiseerde bestanden bewerkt en toch ook een beetje woordenboeken wil maken.

Niettenmin zal de toekomst grotedeels zign als het verleden.

Wel zullen de accente anders komen te liggen. Het redactionele werk zal, net als nu, een specialisme zijn. Daarnaast zal de bestandsopbouw een specialisme zijn geworden, met als uitgangspunten tekstverwerking en computerlinguïstiek.

Het bestuur van de stiching zal in de komende tien, vijftien jaar zodanig vorm moeten geven aan zijn beleid, dat het con amore door de Taalunie zal kunnen worden behartigd en dat het con amore door de beide regeringen kan worden gesteund.

Ik nodig het bestuur uit, een dergelijk beleid te ontwikkelen, zodat de toekomst kan worden binnengehaald.

Niettegenstaande de benarde financiële omstandigheden, in onze beide landen, zijn onze beide regeringen ten volle bereid U bij de uitwerking van dat beleid waar mogelijk tegemoet te komen.

Ik dank U voor Uw aandacht.

C. Soeteman

De briefwisseling tussen Matthias de Vries en Jacob Grimm 1852-1863

Matthias de Vries op 36-jarige leeftijd.
Het portret is getekend door J.C. d'Arnaud Gerkens, gelithografeerd door F. Waanders en gedrukt door P.W.M. Trap.
Betreffende de aanbieding van het portret aan De Vries, zie nr. 6 van de AANTEKENINGEN op blz. 59.
(Foto van het Academisch Historisch Museum te Leiden)

Jacob Grimm op 72-jarige leeftijd.
(Foto van het Bruder Grimm Museum te Kassel, Bondsrepubliek Duitsland)

Voor Matthias de Vries (1820-1892) was de 'n generatie oudere Berlijnse hoogleraar Jacob Grimm (1785-1863) een voorbeeld van echte wetenschappelijkheid. Al in 1849 wees hij in een lezing, getiteld *De Nederlandsche taalkunde beschouwd in hare vroegere geschiedenis, tegenwoordigen toestand en eischen voor de toekomst*, op de grote Grimm, om de nazaten van Lambert ten Kate bewust te maken van het schamele niveau van hun eigentijdse filologie.[1] Even onomwonden beriep hij zich op Jacob Grimm in zijn beide universitaire oraties, nl. te Groningen in 1849, *De heerschappij over de taal, het beginsel der welsprekendheid*, en te Leiden in 1853, *Over de Nederlandsche taalkunde in haren aard en hare strekking*. Een medestrijder vond hij in W.J.A. Jonckbloet, die mede dank zij Grimm's voorspraak De Vries' opvolger in Groningen werd en later naast hem in Leiden de Nederlandse letterkunde doceerde.[2] De Vries zelf was zich steeds duidelijker in de taalkunde gaan specialiseren. Terwijl hij met uitgaven van Hooft's *Warenar* en van middeleeuwse teksten als *De Leken Spieghel* en *Spieghel Historiael* van groot editorisch talent blijk gaf, kreeg hij toch steeds groter voorkeur voor de lexicologie. In 1864/5 verschenen twee afleveringen van het *Middelnederlandsch Woordenboek*, dat daarna door zijn leerling Verdam werd overgenomen omdat De Vries intussen geheel in beslag werd genomen door het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*.

Samen met Jonckbloet, Halbertsma en C.A. den Tex (rechtshistoricus in Amsterdam) bezocht Matthias de Vries in l846 het germanistencongres in Frankfort en leerde er de gebroeders Grimm kennen. Hij schreef er in de *Algemeene Konst- en Letterbode* een hooggestemd verslag over,[3] waaruit blijkt dat Jacob Grimm congresvoorzitter was en Wilhelm Grimm over het werk aan hun *Deutshes Wörterbuch* rapporteerde, terwijl Halbertsma zijn *Lexicon Frisicum* en De Vries zijn *Middelnederlandsch Woordenboek* aankondigde en ook overigens de stand van de Nederlandse germanistiek besprak. We weten uit andere bron,[4] dat De Vries, die zijn toespraak in het Duits was begonnen, al spoedig op aandrang van de vergadering in het Nederlands verder ging - zijn Duits zal toentertijd nog niet zo best geweest zijn! Geen wonder, want de Duitse taal was in de eerste decennia van de 19e eeuw op onze scholen niet erg in aanzien en pas als student is De Vries Duits gaan leren. - In 1849 valt dan bij het eerste ‘Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres’ in Gent de klacht van J.A. Gerth van Wijk over het ontbreken van lexicologische publicaties als in de ons omringende landen, en op het volgende congres, Amsterdam 1850, wordt op voorstel van J.A. Alberdinck Thijm de voorbereiding van een woordenboek aan een commissie van zes opgedragen. Deze biedt dan in 1851 te Brussel bij monde van Matthias de Vries haar *Ontwerp* aan, dat vervolgens in 1852 in druk verschijnt. Dáaraan wijdt De Vries zijn eerste brief aan Jacob Grimm: ‘Veroorloof mij, U hiernevens een exemplaar aan te bieden van een *Ontwerp van een Nederlandsch Woordenboek*, verleden jaar door mij voorgedragen op het Nederlandsch Letterkundig Congres, en door de Vergadering met hare goedkeuring bekrachtigd: ten gevolge waarvan de Redactie reeds benoemd is en hare werkzaamheden begonnen heeft, gelijk U uit de hierbijgevoegde stukken nader blijken zal’.

De hier gepubliceerde brieven verschijnen in chronologische volgorde die van De Vries genummerd met Arabische en die van Grimm met Romeinse cijfers. Hierboven bleek al, dat De Vries zich ook schriftelijk eerst van het Nederlands bedient, wat voor de ontvanger geen bezwaren zal hebben opgeleverd.[5] Veranderd heb ik nergens iets, ook niet als De Vries in de latere, Duitse brieven taalfouten maakt. Van vierkante haken maak ik gebruik als er ergens iets vol- strekt onmogelijks staat, trouwens ook als de leesbaarheid van de brieven heeft geleden. De brieven van De Vries aan Grimm kan ik afdrukken dank zij de bereidwilligheid van '*Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz*' in Berlijn om fotokopieën naar Leiden te sturen. Van de brieven van Grimm aan De Vries zijn de zes, die ik in de bundel *Brüder, Grimm Gedenken* III heb beschreven, evenals de aanbevelingsbrief voor Jonckbloet (brief Va) uit de Leidse universiteitsbibliotheek, resp. uit het aldaar bewaarde archief van de 'Maatschappij der Nederlandse Letterkunde' tevoorschijn gekomen;dr. F.P.J. Obbema heeft me daarbij zeer geholpen. Met de brieven I en II heeft de directeur van ons 'Instituut voor Nederlandse Lexicologie', dr. P.G.J. van Sterkenburg, mij verrast en met de ingelaste brief Vb de plaatsvervangende directeur van het 'Rijksmuseum van Oudheden' in Leiden, dr. P.J.J. Daardoor kan ik 10 brieven van Jacob Grimm en 12 van Matthias de Vries publiceren; tenslotte voeg ik nog een fragment van De Vries' openingsrede van de jaarvergadering 1864 van de 'Maatschappij' bij, waarin hij de overleden Jacob Grimm gedenkt en van zijn laatste bezoek aan hem melding maakt. De portretten, beide uit het decennium van deze correspondentie, zijn uit musea afkomstig: uit het 'Brüder Grimm Museum' in Kassel (Leihgabe aus Privatbesitz) de foto van de 72-jarige Jacob Grimm en uit het 'Academisch Historich Museum' te Leiden de tekening die J.C. d'Arnaud Gerkens van de 36-jarige Matthias de Vries maakte;[6] mijn dank gaat uit naar de beide museumdirecteuren, de heren D. Hennig en W. Otterspeer. Tenslotte hoop ik met de brieven van De Vries een plezier te doen aan zijn hoogbejaarde kleinzoon, mr. H.M. de Vries in Den Haag, en met de brieven van Grimm aan de onvermoeibare oud-direteur van het Kasseler museum, dr. L. Denecke in Hannoversch Münden, zonder wie ik misschien wel nooit op het spoor gekomen zou zijn van dit interessante stukje geschiedenis van de 19e eeuw, interessant uit een oogpunt van wetenschaps- en cultuurgeschiedenis, maar vooral van stijlgeschiedenis!

I

Groningen, 20 Maart 1852
Hooggeëerd Heer,

Veroorloof mij. U hiernevens een exemplaar aan te bieden van een *Ontwerp van een Nederlandsch Woordenboek* verleden jaar door mij voorgedragen op het Nederlandsch Letterkundig Congres, en door de Vergadering met hare goedkeuring bekrachtigd; ten gevolge waarvan de Redactie reeds benoemd is en hare werkzaamheden begonnen heeft, gelijk U uit de hierbijgevoegde stukken nader blijken zal.

Het is niet zonder schroom, dat ik mij verstout, dit opstel onder het oog te brengen van U. Hooggeëerde Heer, wiens verdiensten voor de geheele Germaansche taal verre boven mijne beoordeling verheven zijn, en die Uwe veelvuldige lauweren eerlang nog met een nieuwen zult vermeerderen, en wel juist op datzelfde veld der Duitsche Lexicographie, waarop ik, misschien al te onbedacht, eene schrede gewaagd heb. Het groote Duitsche Woordenboek, dat wij van U en Uwen hooggeëerden Broeder reikhalzend te gemoet zien, had mij misschien moeten doen huiveren, U deze zwakke proeve toe te zenden.

Doch het zij mij vergund, U ronduit te verklaren, dat juist die groote arbeid, door U ondernomen, mij met vertrouwen vervult, dat de poging, in Nederland en België met broederlijke eensgezindheid te werk gesteld, U niet geheel onverschillig zal zijn. De warme belangstelling, die U bezielt voor onze Germaansche taal in al hare spruiten, zal het U gewis als een versblijdend versblijnsel des tijds doen begroeten, dat Nederland in de wetenschap der taal eindelijk zijne apathie begint af te leggen, om met warmen ijver en opgewekte geestdrift voor de dierbare moedertaal te waken. En ik durf mij vleyen, dat Uwe welmeenende wenschen ons streven zullen vergezellen. Mogt ik iets meer hopen dan dit, mogt mij het geluk te beurt vallen, van Uw oordeel over ons plan te mogen vernemen, bovenal Uwe aanmerkingen en teregtwijzingen te hooren: ik zou mij ten hoogste vereerd, ten duurste aan U verpligt gevoelen: en behoef U wel niet te verzekeren, dat wij ons haasten zouden, van Uwe wenken partij te trekken ter verbetering of aanvulling van ons plan.

Maar ik vrees bijna, dat mijn verzoek onbescheiden zal schijnen. Ik had het niet durven uiten, zonder de overtuiging dat alleen het belang der zaak mij aandrijf, en zonder de liefelijke herinnering aan de onvergetelijke dagen te Frankfort a/M. (Sept. 1846), toen ik met mijn vriend Jonckbloet de eer had. Uwe persoonlijke kennis te maken: en van Uwe welwillendheid en voorkomende gulheid eene ondervinding mogt genieten, die mij altijd innig dierbaar in het aandenken zal blijven.

Ontvang, Hooggeëerde Heer, met Uwen beroemden Broeder, de hulde van mijn diepgevoelden en eerbied en opregte hoogachting. Ik heb de eer te zijn Uw dw. dr.
M. de Vries

I

Berlin 23 mai 1852
Hochgeehrter herr,

der drang von arbeiten mag mich entschuldingen, dasz ich auf Ihre gütige zuschrift vom 20 merz erst heute antworte. Ihr ontwerp van een nederlandsch woordenboek war mir höchst willkommen, möchte ich die ausführung des wohlüberlegten plans noch erleben, wenn es mir auch unvergönnt bleiben wird die reichen daraus hervorgehenden ergebnisse noch für mein hochdeutsches wörterbuch zu benutzen, dessen ausgabe nun begonnen hat. Aus der ersten Ihnen wol schon vor augen liegenden lieferung werden Sie besser als aus einem bloszen briefe entnehmen können, dasz und wie sehr ich meistentheils auf dem selben wege mit Ihnen gehe und in welchen puncten ich abweiche. Solche abweichungen macht allerdings schon die bedeutende verschiedenheit der hochd, und niederländischen sprache unvermeidlich. Unsern plan werden Sie doch erst aus der vorrede des ersten bandes vollständiger entnehmen, ich schlage das ganze auf acht oder neun bände dieses engen drucks an, jeden ungefähr auf 1600 spalten: ein unergründliches wortmeer in das wir uns stürzen, und für unser kurzes leben vielleicht zu spät.

Unter allen andern zungen liegt uns die niederländische am nächsten, daher auch bei den einzelnen wörtern vorzugsweise immer auf sie rücksicht genommen ist. In einem stück sind Sie uns unendlich überlegen, in der orthographie. Die hochdeutsche ist so tadelhaft und verwildert, dasz es nicht bei ihr bleiben kann. Vor fünf jahren noch war ich entschlossen sie gerade in diesem wörterbuch zu reinigen und herzustellen; der augenblick schien mir dafür gekkomen, wenn auch eine politische erhebung unseres vaterlandes, das eben so verworren wie unsre schreibung ist, einträte. Diese aber ist noch nicht gelungen und in die ungewisse zukunft gestellt. Unterdessen sträubte sich auch der verleger gegen die rasche durchführung einer neuen schreibweise, es sind also nur kleinigkeiten gebessert, und die ganze einrichtung des wörterbuchs leidet darunter mehr als man sich denken kann.

Wenn ich gegen einen punct Ihres entwurfs einzuwenden hätte, so ist [es] die ausscheidung des 16 jh. Sie wollen das nnl, erst mit 1637 beginnen, schneiden Sie ihm damit nicht einen guten theil seiner kraft ab? Bis wohin reichen soll die mnl. sprache? und in welche wörterbücher soll der wortreichthum aus dem 15.16 jh. fallen? In jedem guten wörterbuch sollen sich, dünkt mich, mehrere kreise bilden, der umfangreichste und nächste für die sprache der gegenwart, 50 jahre zurück und für 50 jahre der zukunft hinhaltend, hier erscheint die sprache am farbigsten und lebendigsten. Dann würde ich aber zurückgreifen und einen zweiten kreis für 100 jahre weiter rückwärts, noch einen dritten für 150 jahre hinter diesem gelten lassen, ihre wörter stehn blässer und lebloser, sind aber noch nicht völlig ausgestorben und man *musz sie wissen*, urn die jüngste periode zu begreifen. Mich wundert wie die Belgier diesen anfangspunct sich gefallen lassen, mit welchem das beste, was sie liefern und können, wegfällt, im 17 und 18 jh. ist bei ihnen nichts hervorragendes erschienen oder nur sehr wenig.

Sie werden an unserm beispiel sehn, wie belebt die heutige herschende sprache durch die ältere wird, und unvermerkt noch gewinnen kann. Luther und seine zeit, z.b. Fischart auszuscheiden wäre ganz unthunlich gewesen und die reichen anführungen setzen unser wörterbuch in vortheil. Wir haben einen haufen schöner wörter verloren, die im niederländ, fortdauern, unsre sprache war im 17 jh. unerhört verwildert, doch mitten in ihrer barbarei und verwüstung treibt sie immer wieder neu, das hat sie gerettet und wird sie erhalten.

Ihren mitarbeiter herm David[7] lernte ich voriges jahr persönlich kennen, er brachte mir seine ausgabe von Bilderdijks ziekte der geleerden, ein buch wofür er wahrhaft schwärmt.

Was macht Jonckbloet? er musz etwas gegen mich haben, weil er mir auf meinen letzten brief, womit ich ihm ostern vor einem jahr meine lex salica und noch anderes übersandte, keine silbe erwidert, unvorsichtigerweise hatte ich das paket noch nach Oegstgeest bij Leiden adressiert, statt nach Deventer.

Daß Sie Ihre mnl. herausgaben schon einstellen thut mir leid, ich dachte, dasz Maerlants naturen bloeme und anderes noch folgen sollte.

Mein bruder erwidert Ihren grusz. ich wünsche glücklichsten fortgang Ihrer unternehmungen und verbleibe hochachtungsvoll Ihr ergebenster

Jacob Grimm

2

Groningen, 25 Juny 1852

Hooggeëerde Heer,

Regt hartelijk zeg ik U dank voor Uwe aangename en heusche letteren van 23 Mei II. De goedkeuring, door *U* aan ons ‘Ontwerp’ geschonken, had voor mij eene veel hoogere waarde dan de toejuiching van zoovelen hier te lande.

Ik ken geene grootere voldoening voor den schrijver van eenig taalkundig werk, dan de goedkeuring van *Jacob Grimm*, ons aller geëerbiedigden leermeester, te mogen verwerven.

En met hooge belangstelling las ik tevens de bedenkingen, door U geopperd, en die ik naar hun volle waarde schat.

Maar [alle de] sympathie, die ons plan bij [U heeft gevonden], en de zucht om naar mijn beste vermogen de zaak ten goede te leiden, heeft een wensch bij mij levendig gemaakt, dien ik reeds vroeger koesterde, en dien ik thans gaarne zou trachten te vervullen. En die wensch is, in de gelegenheid te mogen worden gesteld om persoonlijk de zaak van ons Woordenboek met U en Uwen hooggeëerden Broeder te mogen bespreken. Mogt ik hopen, dat Uwe welwillendheid mij het voorregt van een persoonlijk onderhoud daartoe wilde schenken, dan is mijn besluit genomen. Dan wenschte ik binnen weinige weken een reisje naar *Berlijn* te ondernemen, ten einde van Uwen raad, van Uwe inlichtingen en teregtwijzingen te kunnen gebruik maken, tot groot voordeel der goede zaak. Ik ben daarom zoo vrij, [mij tot] U te wenden met het be[leefde ver]zoek (zoo 't niet onbe[scheiden] is), mij wel te willen melden, òf ik de hoop mag koesteren mijnen

wensch naar een persoonlijk onderhoud door U en Uwen Broeder vervuld te zien: en zoo ja, *op welken tijd* het U best gegelen zou komen. Ik heb van half July tot ult. Augustus beschrikbaar, en laat de nadere tijdsbepaling volgaarne geheel aan U over. Het liefst zou ik echter te Berlijn zijn vóór het sluiten van den Academischen leercursus, ten einde tevens de voorlezingen van eenige beroemde professoren te kunnen bijwonen. Mijn plan zou wezen, om 4 of 5 dagen te Berlijn door te brengen, en over eenige voorname Duitsche steden en vervolgens over België terug te keeren.

Ik zal mij ten hoogste vereerd gevoelen, indien ik op dit mijn verzoek een gunstig antwoord van U mogt [ontvangen].

Mijn vriend Jonckbloet is in goede orde, en met ijver aan onze studiën bezig. Het tweede Deel zijner *Geschiedenis der Mnl. dichtkunst* zal U thans wel geworden zijn, en ten bewijze strekken van zijn voortdurenden ijver. Dat hij U nog niet geschreven heeft, zal slechts aan drukke bezigheden te wijten zijn. Ik heb 't hem gemeld met de woorden uit Uwen brief, en zal hem verzoeken mij een brief aan U mede te geven.

Mag ik U beleefdelijk verzoeken, Uw antwoord, waarmede ik mij vleijen durf, niet te adresseren naar *Groningen*, maar naar *Haarlem* in *Holland*, waarheen ik eerstdaags vertrek, om in de vacantie mijne familie te bezoeken.

Mijne eerbiedige groeten s.v.p. aan Uwen hooggeëerden Broeder, en [geloof mij] steeds met de diepste hoogachting en bewondering Uwen dw. dr.

M. de Vries

II

Berlin 30 juni 1852

Hochgeehrter herr und freund,

es wird mir und meinem bruder grosze freude machen, Sie bald hier in Berlin zu sehen, wir verreisen nicht und sind fast den ganzen tag zu hause zu treffen (Linkstrasze no. 7.) auch auf der universität währen die vorlesungen noch im juli fort. Da wollen wir über die angelegenheit der wörterbücher freundschaftlich sprechen, wie es das ehrenvolle vertrauen fordert, das Sie bei dieser gelegenheit in mich setzen, also von allem reden und handeln, was Ihnen aus der ansicht meines wörterbuchs, dessen zweites heft eben die presse verläszt, noch nicht hervorgeht.

Bis auf dahin herzlichen grusz.

Jac. Grimm

3

Gronigen, 18 Oct. 1852

Hooggeëerde Heeren,

Verschillende bezigheden, aan het hervatten der Academische werkzaamheden verbonden, hebben mij tot hiertoe verhinderd, mij van een aangenamen pligt te

kwijten. Thans echter wil ik dit me, langer uitstellen, daar het wezenlijk eene behoefte van mijn hart is. U beiden mijnen opregten en diepgevoelden dank te betuigen voor de heusche en welwillende ontvangst, waarmede Gij mij vereerd hebt tijdens mijn verblijf te Berlijn. Van al de schoone herinneringen, die mijne reis mij schonk, is er geene aangenamer en kostbaarder (het zij zonder vleijerij gezegd!) dan de herinnering aan de uren, in Uw gezelschap doorgebragt, uren even bekoorlijk door Uwe gulle en vriendschappelijke gastvrijheid, als leerrijk door de gesprekken, waarin ik de vruchten van Uwe geleerdheid en ervaring [mij] te nutte mogt maken. Weest overtuigd, dat ik het mij steeds tot eene hooge eer zal rekenen. U beiden persoonlijk te hebben gekend, en zoovele blijken van welwillendheid aan U verschuldigd te zijn. Mijne innige en hartelijke dankbaarheid is U daarvoor verzekerd. Mogt het mij gelukken, die dankbaarheid inzonderheid te toonen door vlijtige studie op het gebied der taal, door het ijverig nastreven van Uw uitmuntend voorbeeld, door U de overtuiging te schenken, dat Uwe welwillendheid niet aan een onwaardige verkwist is. En moge Duitschland en de wetenschap zich nog lang, zeer lang verheugen in het bezit van het edele broederenpaar, waaraan beiden zóóveel te danken hebben.

Mijn collega, Prof. *van Deen,*[8] verzoekt mij ook uit zijn naam U nogmaals dank te zeggen voor den genoegelijken avond, dien wij te zamen in Uwen huiselijken kring mogten doorbrengen: een avond die nooit uit onze herinnering zal worden uitgewischt, en waaraan wij nog menigmalen te zamen gedenken als aan een der schoonste lichtpunten onzer reis.

Met groote belangstelling heb ik de tweede en derde aflevering van Uw Woordenboek leeren kennen. Geve de Hemel U beiden gezondheid en kracht, om dien reuzenarbeid allengs geheel te voltooijen, ter eere der Duitsche taal, en als eene waardige kroon op Uwe rijke wetenschappelijke werken.

Wat de zaak van het Nederl. Woordenboek betreft, is er geene reden om te klagen. Wij vinden veel medewerking, en mijn bezoek aan België is ook niet onvruchtbaar geweest, om daar den geest wat op te wekken. De beide Regeringen hebben elk een subsidie van *f* 500, - toegestaan, en alles loopt tot nog toe te zamen, om ons van de toekomst het beste te doen hopen. Maar wij zijn nog maar in het begin van den arbeid, en het *festina lente* zal op den voorgrond moeten staan.

Mag ik van deze gelegenheid gebruik maken om U eenige inlichting te verzoeken omtrent een punt, waarover ik moeilijk beslissen kan? Ik ontving namelijk dezer dagen een brief van den H[r] *Bende Bendsen* te Arröeskjöbing in Sleeswijk, waarin hij mij schijft over een door hem opgesteld werk: '*Die nordfriesische sprache nach der Moringer mudart*', [ ], van welk werk hij het hs. gaarne hier te lande aangekocht en uitgegeven zou zien. Hij beroept zich hierbij op een zeer gunstig getuigenis van U. [H[r] Hofrath?], afgegeven in Nov. 1851, en op een brief van U aan Prof. Kieser[9] te Jena. Uwe woorden, die hij aanhaalt, geven een vrij hoogen dunk van het werk, maar ik wenschte gaarne te weten, of die woorden inderdaad van U afkomstig zijn, of inderdaad het werk van den H[r] B.B. Uwe geëerde goedkeuring mag wegdragen. Althans de geheele inhoud van 's mans brief geeft

mij eenigen twijfel. Hij somt mij alle werken op, die hij in hs. gereed heeft, en daaronder van zeer zonderlingen aard, hetgeen mij geene hooge gedachten van hem inboezemde. Hij is daarenboven geheel onbekend met het Landfriesch in deze gewesten en met al wat daarin en daarover geschreven is, ja erkent niet te weten of het Friesch in Nederland nog wel gesproken wordt. Dit en meer doet mij twijfelen aan zijne bevoegdheid. Niettemin kan 't zijn, dat hij over zijne moedertaal, het Noordfriesch, veel belangrijks bijeen heeft gebragt. Zou ik U wel beleefdelijk een enkel woord van inlichting mogen verzoeken (als 't niet onbescheiden gevraagd is), ten einde te weten hoe hierin te handelen.

Mijne eerbiedige groeten aan Mevrouw *Grimm* s.v.p. Misschien zal HE. met genoegen vernemen, dat mijn lief kind, waarin HE. zooveel belang stelde, [ ] gezond en vrolijk is en gunstig ontwikkelt.

Vaartwel, Hooggeëerde Heeren, en gelooft mij [ ] hoogachting Uwen dw. dr.
M. de Vries

III

Berlin 27 nov. 1852
Hochgeehrter herr und freund,

Auf Ihren freundschaftlichen brief vom 18 oct., der meinen bruder und mich sehr erfreut hat, habe ich noch in bezug auf herrn Bende Bendsen zu Arröeskjöbing zu antworten. Es hat seine volle richtigkeit, dasz dessen manuscript über nordfriesische sprache jahrelang bei mir gelegen hat, er nennt[10] die ihm angeborne nordfriesische mundart genau und hat sich lange damit abgegeben; dem armen und kümmerlich lebenden manne wäre zu gönnen, dasz er noch einen lohn für seine mühe erlangte, tiefgeschöpft grammatische aufschlüsse sind nicht bei ihm zu gewinnen, aber den sprachgebrauch hat er fleiszig beobachtet, die redaction ist aber schon vor zehn oder zwölf jahren geschehen und bedürfte vielfach neuer durchsicht. ich konnte für die herausgabe seines buches nichts leisten; vielleicht ist in Holland das interesse für einen, dem westfriesischen verwandten dialect gröszer.

Vom deutschen wörterbuch ist nun das vierte, den buchstaben A fast beschlieszende heft fertig, das übrige von A, nebst B und C wird gleichfalls vier hefte und damit den ersten band füllen. Sie wahrgenommen, dasz auch in Holland das werk gute aufnahme findet? von allen verwandten dialecten ist darin, wie billig, auf den niederläldischen die gröszte rücksicht genommen.

Dem lexicographen und grammatiker müssen *alle* wörter gleich wichtig und heilig sein, folglich auch, die an sich unschuldigen obscoenen, naturalia non sunt turpia, sollen wir der[11] schlüsse entbehren, die aus ihnen gezogen werden dürfen? haben wir doch die vocabula mingendi et cacandi mit dem sanskrit gemein. Sie werden mir ein paar fragen nicht übel deuten, die ich mir erlaube, denn die gewöhnlichen hilfsmittel scheuen solche wörter (*inlassing*:) und lassen ohne auskunft, sagt der Niederländer auch aa oder caca? bei uns unter dem volke gilt für voluptas frigida, onanie, der ausdruck kalte bauer, fär voluptas calida, päaderastie, warme bauer,

sicher *uralt*, denn gothisch baurjô□us voluptas, ich vermute diese wörter auch bei Ihnen in Holland und Friesland, erbitte mir aber bestätigung, und zugleich verzeihung für solche fragen.

Sonst weisz ich nichts neues zu melden, herr Jonckbloet war diesen herbst, als wir beide gerade verreist waren, schade.

Mit herzlicher freundschaft

Jac. Grimm

4

Groningen, 5 Dec. 1852

Hooggeachte Heer,

Heb dank voor Uwe bereidwillige mededeeling omtrent den Heer *Bende Bendsen*. Uw gunstig oordeel heeft mij moed gegeven, eene poging te wagen. Ik zal aan het Friesch Genootschap te Leeuwarden schrijven, en het voorstel doen, dat men zijn handschrift over het Noordfriesch aankoope, ten einde het op kosten van het Genootschap te doen drukken en uitgeven. Ik heb den H[r]B.B. daarvan reeds kennis gegeven, en hem intusschen uitgenoodigd tot de 'neue durchsicht', die door U in Uwen brief als eene behoefte vermeld wordt.

Uw Woordenboek blijf ik met gespannen oplettendheid en belangstelling volgen; en het is mij eene rijke bron leering en wetenschappelijk genot. Hier in Nederland vindt Uw werk goeden aftrek en warme deelneming; iet waarin ik mij hartelijk verheug, want het bewijst voor den smaak mijner landgenooten. Maar met verontwaardiging zag ik bittere aanvallen, door eene hatelijke Kerkpartij tegen Uwen arbeid gerigt.[12] Hare pijlen zullen stomp afstuiten op den rotsgrond, waarop Uw reuzenwerk gegrondvest staat. Ook den schandelijken toon in het werkje van *Sanders*[13] kon ik niet zonder leedwezen en verontwaardiging aanzien. Al ware het niet uit welverdienden eerbeid voor U en Uwen broeder (het zik zonder vleijerij, maar uit innige overtuiging gezegd!), nog had hij het moeten nalaten uit dankbaarheid, in de erkentenis, dat *après tout* hij zelf en iedereen, die zich in staat meent te gevoelen een oordeel te vellen, die wetenschap in den grond aan U, den grooten meester, verschuldigd is. Maar Gij en Uw broeder, ik twijfel er niet aan, zult U verre verheven gevoelen boven den vermetelen aanval van een onbekenden benijder. Moge de onverdeelde toejuiching van geheel Duitschland en Nederland U den onaangenamen indruk van dat geschrijf honderdvoudig vergoeden!

Met genoegen beantwoord ik de door U gedane vragen omtrent een paar woorden, wier waarde, als wezenlijke bestanddeelen der taal, ik met U ten volle erken. Daareboven: *castis auribus omnia casta*! De uitdrukking *a.a* (in 2 syllaben) is bij ons, hier en daar, niet onbekend, maar alleen in de kinderkamer, als men b.v. zegt: 'het kind moet *a-a doen*'. *Caca* zegt men hier niet, maar het werkwoord *kakken* is het gewone en gebruikelijke woord. De uitdrukkingen *kalte bauer* en *warme bauer* zijn hier geheel onbekend; er is zelfs niets wat er in de verte op lijkt. Het eerste heet altijd *zelfbevlekking*, het tweede wordt naar *Sodom* genoemd

(*Sodomie, Sodomiterij*). Zou 't Goth. *barjô□us* niet overig zijn in ons mnl. *boerde*, thans *boert*, vanwaar 't Fransche *bourde*? De beteekenis van *voluptas* kon ligt tot die van *jocus* overgaan. Zoo zeggen wij nog: *zich met iemand vrolijk maken*, Fr. *s'amuser aux dépens de quelqu'un*.

Mijne eerbiedige groeten s.v.p. aan Uwen Heer Broeder en zijne geëerde familie. Geloof mij steeds met innige hoogachting en verknochtheid, Hooggeëerde Heer, Uwen dw. dienaar

M. de Vries

5

Haarlem. 27 Julij 1853.

Hooggeërde Heer,

De vereerende welwillendheid, die ik steeds van U heb mogen ondervinden, en de belangstelling, door U aan mijne studiën geschonken, waarvan ik inzonderheid in het verleden jaar zulke aangename blijken mogt ontvangen, geeft mij aanleiding om U berigt te doen toekomen omtrent eene voor mij hoogst gewigtige gebeurtenis, en die op den gang en de ontwikkeling mijner wetenschappelijke studiën een beslissenden invloed zal hebben. Voor weinige dagen namelijk ben ik door den Koning benoemd tot gewoon Professor aan de universiteit te *Leiden*, in plaats van den ouden heer Schrant,[14] die eindelijk zijn emeritaat bekomen heeft. Ik heb deze eervolle roeping erkentelijk aangenomen, daar zij in elk opzigt de voorkeur verdient boven mijne betrekking te Groningen, die ik tot hiertoe bekleedde. Uitlokkend en bekoorlijk is mij de gelegenheid, om aan eene hoogeschool als de Leidsche te leven en te werken voor onze vaderlandsche wetenschap, en het is mijn vurige wensch, dat het mij gelukken moge, het zoolang verwaarloosde vak eindelijk eens te Leiden te doen bloeijen, en de vaderlandsche studiën met de klassieke te doen gelijkstellen in rang en in eere. De wetenschap door U en Uwen geëerden Broeder, Hooggeschatte Professor, zoo heerlijk gegrondvest en zoo uitstekend ontwikkeld, de historische taalwetenschap, die, bijna mag ik zeggen, aan U haar aanwezen te danken heeft: die studie, toegepast op onze Nederlandsche taal en letteren, eens vooral ook in mijn Vaderland te vestigen en te doen bloeijen, dat was, ja, altijd reeds mijn wensch en mijn streven, maar dat zal van nu af aan nog sterker en in nog ruimer werkkring het doel van al mijn pogen zijn. Mogt ik daarin zóó slagen, dat ik de vereerende toegenegenheid, mij door U zoo welwillend betoond, niet beschaamde noch teleurstelde.

Mijn vriend Jonckbloet was met mij geplaatst op de voordragt, waaruit de Koning mij heeft gekozen. Dat de benoeming aan hem niet ten deel viel, staat natuurlijk niet aan mij te beoordeelen; maar zooveel is zeker, dat ik zijne aansteling te Leiden, in het belang der goede zaak, van harte toegejuicht zou hebben. Onze vriendschap, door liefde tot de wetenschap opgewekt en bevestigd, is Goddank! door geene mededinging aan het [wanke]len gebragt. Thans hoop ik slechts (en ik durf het wel vertrouwen), dat hij naar Groningen moge geroepen worden; opdat hij eindelijk bevrijd moge

worden van zijne nederige plaatsing aan het kleine Athenaeum te Deventer, en voor zijne grondige studiën en buitengewone

talenten een waardige werkkring vinde.

Met klimmende belangstelling volg ik de afleveringen van Uw Woordenboek, naarmate zij verschijnen. Het voortreffelijke van dien arbeid moge U beiden een streelend bewustzijn van voldoening schenken, dat ruim bij U opwege tegen de schandelijke verguizing, door onbevoegde en onbeschaamde kritikasters, tot hunne eigen schande, U aangedaan.

Ook onze arbeid van het Nederl. Woordenboek vordert naar wensch. Mijne verplaatsing naar Leiden zal daarop van goeden invloed zijn.

Mijn hartelijken groet s.v.p. aan Uwen geëerden Broeder en aan zijne lieve familie. Met de warmste gevoelens van eerbied en verknochtheid blijf ik steeds van harte Uw getrouwe [ ]

M. de Vries

IV

Berlin 6 octob. 1853

Werthester herr und freund,

Ihren lezten, eine frohe kunde mittheilenden brief vom 7[15] juli empfieng [ich] in den tagen, wo ich eine reise nach Frankreich und Italien antreten wollte, um mich von der anstregenden und nicht nachlassenden arbeit einigermaszer zu erholen, ich gieng durch die Schweiz ins südliche Frankreich nach Lyon, auf der Rhone nach Marseille, wo ich mich nach Genua einschifte; von Genua über Mailand und Verona nach Venedig, dann über Triest, Salzburg, Linz und Prag nach haus, bei der heimkehr fanden sich so dringende geschäfte und vor allen dingen muste das wörterjoch wieder auf den nacken genommen werden, dasz an kein briefschreiben zu denken war.

Zu Ihrer ehrenvollen berufung nach Leiden wünsche ich herzlich glück. Ihre wirksamkeit wird sich erweitern und das leben, stelle ich mir vor, ist auf der groszen hochschule anziehender, besonders freut mich, dasz Ihrer freundschaft und alten gewohnheit, die Sie mit Jonckbloet verbindet, darunter gar kein abbruch geschieht.

Mein bruder ist von einer in die gegend von Bonn unternommenen rheinreise noch nicht zurück, frau und tochter begleiten ihn, während ich hier mit den beiden guten neffen haushalte.

Was bei meinen arbeiten täglich vorgeht, brauche ich Ihnen, als einem kundigen, kaum zu schildern, eine unabsehbare reihe steht vor mir, aus der allmälich die einzelnen wörter auf mich eindringen und mich in ganz neue, unerwartete untersuchungen verflechten. Das verleiht dem einförmigen gang einen immer frischen, wechselnden reiz. Soviel ich selbst urtheilen kann, bin ich mit den ergebnissen zufrieden, ich glaube, dasz ich die deutsche sprachgeschichte um vieles reicher mache und auch eine menge neuer etymologien darbiete. Uber manches, was beim ersten anblick auffallen kann, wird sich die vorrede des ersten bandes aussprechen, das gebell der hunde lasse ich an mir vorübergehn, es hängt mit unsrer leidigen politischen zersplitterung tief zusammen, dasz auch für vater-

ländische unternehmungen in der literatur keine pietät herscht; bei welcher andern nation könnte die letzte arbeit eines mannes, der sein ganzes leben der deutschen sprachforschung widmete, so höhnisch empfangen werden? Wahrscheinlich erzeigt mir das ausland gröszere gerechtigkeit.

Wenn Sie sich in Leiden eingewohnt haben und so heimisch fühlen wie zu Harlem, so erfreuen Sie mich wieder durch nähere nachrichten von Ihrer neuen thätigkeit.

Mit aufrichtiger freundschaft und zuneigung
Ihr
Jacob Grimm

6

Leiden, 12 Nov. 1853.
Hooggeëerde Heer,

Niet zonder schroom verstout ik mij. U eene bede te doen toekomen, waarvan de vervulling mij ten hoogste gelukkig zou maken. Misschien heb ik het regt niet, mij die vrijheid bij U te veroorloven. Maar de overtuiging, dat het eene levensvraag geldt voor de wetenschap, die door U is gesticht en die van U haren roem en luister ontvangt, geeft mij moed om mij tot U te wenden, en Uwe medewerking met eerbiedigen aandrang in te roepen.

Ziehier de zaak. Door mijn vertrek naar Leiden is mijne plaats te Groningen vacant. Die plaats komt aan niemand dan aan *Jonckbloet* toe. Ik had gaarne gezien, dat *hij* naar Leiden geroepen, en ik te Groningen gebleven ware, want aan *zijne* verdiensten kwam, naar mijn oordeel, de eerste plaats toe. Nu dit echter anders gebeurd is, zou het althans eene schande zijn, zoo hij ten minste niet naar Gron, werd benoemd. Tot eene zekere hoogte is de zaak ook gelukt. Op de voordragt, door de Curatoren der Academie bij den Minister van Binnenlandsche Zaken ingezonden, staat de naam van Jonckbloet bovenaan. Maar, helaas! de Minister maakt zwarigheid, en de Koning persoonlijk is, om politieke redenen, tegen J. ingenomen, die zich nog al sterk voor de liberale partij heeft uitgesproken. Ik heb alles beproefd wat in mijn vermogen was, maar begin hard te vreezen, dat de goede zaak niet zal zegevieren. En zoo zou dan mijn voortreffelijke vriend (de ware man, om de verwaarloosde vaderlandsche wetenschap in Nederland op te bouwen) gedwongen worden, op zijne ellendige standplaats te Deventer te verkwijnen, en de wetenschap aan een onbevoegde worden toevertrouwd, om misschien weder een menschenleeftijd lang aan de Groningsche Academie te slapen; en het goede, dat ik daar in vier jaren heb mogen opbouwen, zou weder geheel worden afgebroken! Behoef ik U te zeggen, dat zóó iets mij wanhopend zou maken, dat het aan onzen ijver voor de wetenschap alle zedelijke kracht zou verlammen?

Daarom neem ik de vrijheid, mij tot U te wenden. Ik herinner mij, hoe voor eenige jaren, te Utrecht eene vacature was voor de Chemie. Toen wilde men een onbeduidend man benoemen, en onzen verdienstelijken Mulder[16] voorbijgaan;

maar de groote *Berzelius*[17] hoorde het, schreef een brief aan onzen Minister, en de goede zaak zegevierde, tot onuitsprekelijk gewin voor de wetenschap. O, mogt thans een brief van *Jacob Grimm* een gelijken invloed hebben! Hooggeëerde Heer, bij de wetenschap, waaraan Uw geheele roemrijk leven was toegewijd, smeek ik U, mijne bede te verhooren. O, heb de goedheid, mij een brief aan onzen *Minister van Binnenlandsche Zaken* te doen toekomen, en hem daarin het belang der wetenschap op het hart te drukken, en Uw gunstig oordeel over J. krachtig uit te drukken. Eene stem als de *Uwe* kan niet anders dan eerbied wekken, en diepen indruk maken. Wie door *J. Grimm* is aanbevolen, *mag* door geene regering worden geweerd. En mogt al de intrigue zegevieren, en Uw edel pogen door de uitkomst niet worden be[antwoord,] nog zal het steeds voor U eene streelende voldoening blijven, voor de wetenschap, ook in Nederland, met warmte te hebben geijverd. De dank van alle deskundigen zal U daarvoor ten allen tijde verzekerd blijven.

Vergeef het mij, Hooggeëerde Heer, zoo ik den schijn van onbescheidenheid op mij laad, door U lastig te vallen met mijn verzoek, en Uwen kostbaren tijd te rooven. Maar Gij weet, hoeveel diepen eerbied en innige hoogachting ik voor U gevoel; hoe dankbaar ik ben voor Uwe vereerende welwillendheid jegens mij: en Gij zult het mij niet ten kwade duiden, indien ik ter liefde van de wetenschap (die ik door U leerde kennen en liefhebben) misschien de grenzen der bescheidenheid te buiten ga.

Hartelijk zeg ik U dank voor Uwe welmeenende gelukwenschen met mijne benoeming te Leiden. Mogt het mij gelukken, in die gewigtige betrekking nuttig werkzaam te zijn voor eene wetenschap, die al te lang hier te lande verwaarloosd is gebleven.

Met groot,genoegen vernam ik het berigt van Uwe gelukkig volbragte reizen, en die van Uwen geëerden Broeder. Ik zie daarin een aangenaam bewijs van de goede gezondheid, waarin Gij beiden U thans moogt verheugen. God schenke U die nog lang, zeer lang, en geve U het voorregt. Uwen meesterlijken arbeid, die de kroon zet op Uwe vroegere werken, ten einde toe te voltooijen op dezelfde uitstekende wijze, waarop het werk totnogtoe behandeld is geworden. Innig verheug ik mij, dat de lasterlijke aan [vallen] van onbeschaamde criticasters Uwe rust niet hebben gestoord. De nakomelingschap zal U beter regt doen dan ondankbare tijdgenooten. Helaas! maar al te veel is dit het lot van groote mannen, bij hunne tijdgenooten ondank te behalen!

Later hoop ik U omtrent mijne werkzaamheden in mijne nieuwe betrekking uitvoeriger te berigten. Voor heden moet ik afbreken, na mijne eerbiedige groeten aan Uwen hooggeachten Broeder en zijne geëerde familie verzocht te hebben. Geloof mij steeds met eerbied en dankbaarheid, Hooggeëerde Heer.

Uwen dw. dr.
M. de Vries

Mijn lief kind ontwikkelt zich
bij voortduring hoogst gelukkig,
en schenkt mij veel vreugde.

V

Berlin 20 nov. 1853

Hochgeehrter freund, ein böser schnupfen hat mich gehindert Ihren brief vom 12 d. früher zu beantworten, hier sende ich Ihnen die verlangte verwendung fòr Jonckbloet. Sie hätten mir wenigtens den namen des ministers melden sollen, den ich unwissend genug bin nicht zu kennen und hier nur mühsam und auf umwegen hätte erfahren können, fügen Sie also selbst die nähere adresse in einem umschlag hinzu, vorausgesetzt dasz Ihnen das schreiben überhaupt recht ist und Sie sich eine wirkung davon versprechen. Neulich hörte ich, in einer neuen Amsterdamer zeitschrift sei das deutsche wörterbuch und meine bekanntschaft mit niederländ, sprache herabgesetzt worden. Auf den minister, wenn er diesen artikel gelesen hätte, könnte mein schreiben übeln eindruck machen, urtheilen Sie selbst.

Die siebente lieferung erscheint so eben, allem diesem höhnenden gerede zum trotz bin ich selbst mit dem werk noch ganz zufrieden und der meinung, dasz es seinen gang ruhig vorwäts schreiten solle, dann werden die entweder unwissenden oder neidischen schreier schon verstummen.

Theilen Sie mir in Ihrem nächsten brief doch die stellen mit, wo Maerlant für das heutige beemd *bampt* schreibt, s.Meijers leven van Jesus p. 280. 1st Davids ausgabe der Ziekte der geleerden beendigt? ich habe nur 5 stücke, da Sie mit ihm in briefwechsel stehn, bitten Sie ihn doch, dasz er mir den schlusz sende.

Wir freuen uns des gedeihens und der entwickelung Ihres lieben kindes.

Ihr

Jac. Gr.

Va

An seine Excellenz den Königl. Niederländischen
Minister van Binnenlandsche Zaken im Haag

Berlin 20 novemb. 1853

Mein Herr,

Eurer Excellenz wird es nur im ersten augenblick auffallen, dasz ein ausländer sich die freiheit nimmt dieses schreiben an Sie zu richten. Die wissenschaften erkennen keine grenzen, im gegentheil ihr streben geht dahin, die abgesteckten unterschiede der völker zu überschreiten und das band zu festigen, das in weitem umkreis zwischen allen geschlungen werden soll.

Von jeher mein studium auf deutsche sprache und geschichte richtend muste ich bald zur einsicht gelangen, dasz bei der innigen verwandschaft Deutschlands und der Niederlande eine genaue kenntnis beider hand in hand zu gehen habe. Ich bemühte mich also auch die eigenthümlichkeit der niederländischen sprache, sowol da wo sie mit der hochdeutschen einstimmt als von dieser abweicht, eifrig zu erforschen.

Nachdem vor achzig jahren durch Balthazar Huydekoper den mittelniederlädischen denkmälern grüdliche sorgfalt zugewandt worden war, hörte die

wirkung davon allmälich auf, wie ein ins wasser geworfener stein auf dessen oberfläche immer weitere und schwächere kreise hinterläszt, bis endlich auch die letzte spur verschwindet.

Später nahm unter uns in Deutschland die wissenschaft des vaterländischen althertums frischen und nachhaltigen schwung, der in den Niederlanden nicht unbemerkt bleiben konnte. In Holland zumal ist durch eines begabten mannes und seiner genossen antrieb diese belebung einheimischer philologie geweckt und genährt worden. Ich meine herrn *Jonckbloet* zu Deventer. Hier in Deutschland fragen wir uns wol, woher es komme, dasz die arbeiten dieses ausgezeichneten gelehrten dort geringeren eindruck zu machen scheinen als unter uns? und bergen unsere verwunderung nicht, warum er noch keineswegs in eine solche aüszere lage versetzt wurde, die es ihm möglich macht seine kenntnisse recht fruchtbar werden zu lassen.

Oft geschieht es, dasz eine stimme aus der ferne lauter und vernehmlicher erschallt als aus unmittelbarer nähe. In meiner von Holland ganz unabhängigen stellung, und ohne mit hrn *Jonckbloet* in engerem verkehr zu stehn (ich lernte ihn persönlich kennen, empfieng aber in den letzten jahren keine briefe von ihm), aus reger, rein wissenschaftlicher theilnahme, erlaube ich mir, diesen verdienstvollen, vorragenden mann warm zu empfehlen. Leicht werden Sie rath und veranlassung finden, sich zum heil der niederländischen literatur eines talentes zu bemächtigen, dessen wirksamkeit nur ersprieszlich sein kann.

Ehrerbietig bin ich Eurer Excellenz gehorsamer diener
Jacob Grimm

7

Leiden, 8 Dec. 1853
Hooggeëerde Heer,

Reeds eerder zou ik U mijn opregten dank betuigd hebben voor de welwillende wijze, waarop door U aan mijn verzoek betreffende Jonckbloet is voldaan; doch ik hoopte altijd, U tevens met het berigt van zijne zoo gewenschte benoeming te kunnen verblijden. Nu echter die zaak zoo lang duurt, en de quaestie nog altijd onbeslist blijft, mag ik het toch niet langer uitstellen, uit vrees bij U den schijn van ondankbaarheid op mij te laden. Maar Gij zult, hoop ik, U wel overtuigd willen houden van den hoogen prijs, dien ik op Uwe welwillende en vereerende medewerking stel. Uw brief aan den Minister heeft mij innig verblijd, en, zoo mogelijk, den eerbied en de achting nog verhoogd, die ik evenzeer aan Uwen persoon als aan Uwe zeldzame wetenschappelijke verdiensten toedraag. Van ganscher harte blijf ik U dankbaar voor het treffend bewijs van Uwe warme belangstelling in onze Nederlandsche taal en letteren, en in de pogingen van ons, jongeren, om de studie van beiden uit een langdurigen slaap te doen verrijzen. Uw brief is aan stonds naar den Minister verzonden, met uitdrukkelijk verzoek, dien aan den Koning te willen vertoonen, in wiens Kabinet de zaak hangende was. Het is mij reeds bekend, dat aan dit verzoek is voldaan, en de Koning Uwen brief gelezen heeft. Ik had verwacht, Hooggeëerde Heer, dat na de lezing van zulk eenen brief

van *Uwe* hand de benoeming denzelfden dag zou gevolgd zijn: en zoo had het behooren te wezen, indien de Koningen waarlijk de verdiensten van groote mannen wisten te huldigen. Helaas! dat onze Vorst zoo weinig in staat is, het gewigt der zaak te doorzien, en zoo bevooroordeeld door den laagharrigen laster, dien hatelijke vijanden tegen Jonckbloet hebben uitgestort. Nog is de zaak niet beslist: de Minister heeft J. aan den Koning voorgedragen, maar deze blijft aarzelen en schijnt nog niet van zijne vooringenomenheid te kunnen afzien. Mogt hij [spoe] dig tot inkeer komen; mogt hij begrijpen[,] niet slechts, wat hij aan de wetenschappelijke studie der taal van zijn [Volk? Land?] verschuldigd is, maar ook wat hij verpligt is aan den naam van *Jacob Grimm*, wiens aanbeveling in den wind te slaan, mij eene onbescheidenheid zou voorkomen, die een' Koning tot schande verstrekte. Doch hoe de zaak ook zij, Hooggeëerde Heer, wees overtuigd (en moge U dit, bij het bewustzijn van edel gehandeld te hebben, tot voldoening verstrekken!), dat Gij door Uwen brief eene nieuwe en duurzame aanspraak hebt verworven op den dank van allen, die het wèl meenen met de Nederlandsche studie.

Houd mij, bid ik U, ten goede, dat ik U den naam des Ministers niet meldde. Ik liet dit na, omdat het niet den persoon, maar den Minister *in qualitate* betrof, en dus de naam van den Heer *Van Reenen*[18] niet noodzakelijk behoefde genoemd te worden.

Ik verheugde mij, van J. te vernemen, dat hij terstond na het van mij ontvangen berigt, U geschreven en zijnen dank beruigd heeft. Zijn brief moet U buiten twijfel eene aangename voldoening hebben gegeven.

Mijne onlangs gehoudene Intreê-rede, waarvan ik U en Uwen geëerden Broeder onlangs per post een ex. toezond, zal, hoop ik, bij U ontvangen zijn. Ik verzoek U beiden, ze te willen beschouwen als een klein bewijs van mijnen eerbied en mijne erkentelijkheid, en uit dien hoofde de geringe gift nier te versmaden. Bij Uwe vele en gewigtige bezigheden mag ik naauwelijks hopen, dat mijne rede de eer zal hebben door U gelezen te worden. Ik zou U anders wel niet behoeven te zeggen, hoe hoogen prijs ik op Uw oordeel zou stellen.

Het doet mij leed, dat ik U de gevraagde plaatsen van *Maerlant* niet kan opgeven. Ik heb het woord *bampt* niet aangeteekend, en ik neem de vrijheid, aan het beweren van Meijer srerk te twijfelen (hij is eene zwakke autoriteit!), te meer daar noch *Jonckbloet*, noch *De Jager*[19] en *Te Winkel* (die ik raadpleegde, en die allen rijke excerpten bezitten) het woord ooit hadden aangetroffen. Aileen is mij het woord *bampt* bekend uit het *Gloss. Bern.* bij *Hoffmann, Horae Belg. VII.* p. 5.[20] Het artikel ‘in einer neuen Amsterdamer zeitschrift’, waarvan Uw brief gewaagt, kan wel niet anders zijn dan een klein stukje van Dr.*Nassau* te Assen in het ‘*Nieuw Nederlandsch Taalmagazijn*’ ('s Gravenhage, 1853), I, 21-26. Het beteekent niet veel. Het zet voornamelijk op den voorgrond, dat vele Hol1andsche woorden bij U naast de Hoogduitsche worden gesteld, die wei dezelfde woorden zijn, wat den klank betreft, maar bij ons in andere beteekenis dan in het hd, gelden; dat bij een aantal woorden het Hollandsche woord niet vermeld wordt, ofschoon werkelijk bestaande, en bij enkele min juiste Hollandsche

woorden voorkornen, als b.v. *afstellen*, dat onze *tegenwoordige* taal niet kent, en *afspitten*, door U bij *Abspitzen* aangehaald. (*Spitten* beteekent slechts *fodere; afspitten* is hetzelfde als *afgraven*. 'Ein bleistift abspitzen' heet bij ons 'aan een potlood *eene punt maken*'. En wat den vorm betreft, komt met het hd. *spitzen* slechts ons subst. *spits* overeen (het verbum ontbreekt), doch *spitten* behoort tot *spade*).

Het valt ligt, in een reuzenarbeid als [Uw] woordenboek kleine onnauwkeurigheden in eene vreemde taal op te sporen, [welker?] eigenaardigheden U natuurlijk, bij gemis van het dagelijksch gebruik, niet overal even bekend kunnen zijn. Maar ondankbaar is het, die kleinigheden met ophef te verkondigen, en de hooge waarde van Uwen meesterlijken arbeid daarom te miskennen. En het is dit te meer, omdat wij Hollanders eerlijk moeten bekennen, dat wij zelven bitter weinig gedaan hebben om onze taal aan de Duitsche broeders toegankelijk te maken. Hadden *wij* voor betere hulpmiddelen gezorgd, dan ware aan de Hoogduitschers de kennis onzer taal gemakkelijker; en wij zouden het niet te betreuren hebben, dat de Duitsche taalwetenschap ons Nederlandsch te veel verzuimt: iets dat zeker tot schade der wetenschap strekt, maar waarvan het herstel in de eerste plaats van ons zelven moet uitgaan.

Met vreugde verneem ik, Hooggeëerde Heer, dat Gij en Uw waardige Broeder, boven alle kleingeestige aanvallen verheven, rustig en kalm en ongestoord Uwen arbeid voortzet, en bedaard het oordeel afwacht eener regtvaardige nakomelingschap. Maar ondanks het hatelijke geschrijf van *criticastri*, is toch ook de tijdgenoot niet blind voor de voortreffelijkheid van Uw reuzenwerk, dat op Uwe vroegere reuzenwerken waardig de kroon zet. Wees overtuigd, dat ook hier te lande al wat kennis en smaak bezit. Uw *Deutsches Wöterbuch* ten hoogste waardeert, elke nieuwe aflevering met gretigheid ontvangt, en dankbaar zich verkwikt aan den milden stroom van kennis en wetenschap, dien Uwe pen op elke bladzijde doet ontspringen. Geve de goede God, dat UW beider dierbaar leven worde gespaard, om zulk een roemrijk gedenkteeken van Duitsche taalwetenschap geheel te voltooijen. Dat gedenkteken zal nog algemeen worden bewonderd, als de namen van Uwe quasi-recensenten sedert eeuwen vergeten zullen zijn.

Maar ik mag U met mijn geschrijf niet langer ophouden. Ik wil dus voor 't oogenblik afbreken, om later op andere zaken terug, te komen. Alleen nog verzoek ik U, Uwen hooggeachten Broeder mijne eerbiedige gevoelens te willen overbrengen, en hem en zijne geëerde familie beleefdelijk van mij te groeten. Geloof mij steeds met diepen eerbied en warme erkentelijkheid.

Uwen dankbaren leerling
M. de Vries

Van *David*'s uitgave der '*Z.d.G.*' zijn
nog slechts 5 stukken verschenen. Ik zal
hem in mijn eersten brief verzoeken.
U het zesde, zoodra het verschijnen zal,
spoedig te doen toekomen.

8

Leiden, 14 Oct. 1855
Hooggeëerde Heer,

Als ik de vrijheid neem, U een oogenblikje van Uwen kostbaren tijd te ontrooven, mag ik hopen dat dit ontschuldiging zal vinden in het doel van mijn schrijven. Het is in het belang van den jeugdigen geleerde, die U dezen brief zal overbrengen, en dien ik gaarne aan Uwe welwillendheid wenschte aan te bevelen. Het is de Heer *J.H.C. Kern*, die onlangs den graad van *Literarum Doctor* aan onze Hoogeschool op de meest eervolle wijze verwierf.[21] Hij is een der beste kweekelingen onzer Universiteit, en mij vooral dierbaar, omdat hij de vergelijkende Indogermaansche taalkunde tot levensdoel heeft gekozen, en dat vak met opgewekten ijver en uitstekend gevolg lot dusverre heeft beoefend. Van het Sanskrit heeft hij grondige studie gemaakt; het oud-Perzisch uit de spijker- of keil-inscripties zelfstandig leeren kennen, waarvan zijne Dissertatie U de bewijzen zal geven; in Grieksch en Latijn was hij steeds een der beste leerlingen van onzen Cobet; aan de Slavonische talen heeft hij ook eenige studie gewijd; en mij mogt het voorrecht te beurt vallen, hem in de Germaansche zaken, Gothisch vooral en Mnl., benevens in 't systeem der etymologie, op te leiden, en ik vertrouw dat hij in dit alles vorderingen gemaakt heeft, die iets goeds doen verwachten. Thans begeeft hij zich, ook op mijn raad, naar Berlijn, om daar zijne studiën te voltooijen. Door hem aan U aan te bevelen, vervul ik zijn vurigsten wensch. Niets zou hij zoozeer op prijs stellen, dan de eer te mogen hebben, Uwe kennis te maken, en, mogt het zijn, ook persoonlijk van U door gesprek en raad dat onderrigt te blijven genieten, dat hij zoo ruimschoots uit Uwe onschatbare werken getrokken heeft. Vergun mij dus, Hooggeëerde Heer, Uwe welwillendheid voor hem en zijne studiën in te roepen. Elk uurtje, dat hij in het gezelschap van U en Uwen Hooggeachten Broeder zal mogen doorbrengen, zal hem ruime stof van leering en wetenschappelijk genot schenken, en zal vruchten dragen voor zijne ontwikkeling. Voorzeker zal het U beider goedkeuring wegdragen, dat ook Nederland de Germaansche studiën met ijver begint ter harte te nemen, en Gij zult aan een veelbelovend jongeling, die U boven allen als leermeeslers vereert, in 't belang der zaak Uwe welwillende bescherming, raadgeving en ondersteuning niet weigeren. Met te meer vertrouwen durf ik dit hopen, daar ik zelf mij zoo herhaaldelijk en in zoo hooge mate in Uwe vereerende welwillendheid mogt verheugen, en mij door een warm gevoel van dankbare erkentenis zoozeer aan U verbonden mag noemen, als ware ik in eigen persoon Uw getrouwe leerling geweest.

De verblijdende voortgang van Uwen lexicographischen reuzenarbeid doet mij steeds innig genoegen: elke nieuwe aflevering is mij eene overvloedige bron van nuttig onderrigt en waarachtig genot. Gods zegen, Hooggeëerde Heeren, ruste bij voortduring op dit Uw grootsche werk! Eene krachtige gezondheid stelle U in staat, het geheel te voltooijen, tot onvergankelijke eer voor het Duitsche vaderland, en tot eeuwigen roem van U zelven!

Ook ons Nederl. Woordenboek (si parva licet componere magnis) gaat aan-

houdend goed vooruit. Dr. Kern zal U daar mondeling meer van kunnen vertellen, dan mij thans schriftelijk mogelijk is. Moge Uw edel voorbeeld ons steeds blijven bezielen, om ook voor Nederland eenmaal een waardig woordenboek tot stand te doen komen!

Na mijne eerbiedige groeten aan Uwen Hooggeëerden Broeder en zijne geachte familie en na mijne beste wenschen voor U beider ongestoord geluk, blijf ik steeds met innige verknochtheid

Uw dienstvaardige dr.

M. de Vries

9

Leiden, 15 Sept. 1856.

Hooggeëerde Heer,

In nevensgaande *Proeve van Mnl. Taalzuivering* heb ik getracht, onze Middeleeuwsche taal te reinigen van de vele smetten en vlekken, waarmede onkunde en achteloosheid haar hadden bezoedeld, en zoo doende den weg te banen, om een Mnl. Woordenboek voor te bereiden, dat beter aan de vereischten der wetenschap zou kunnen voldoen. Als ik mij veroorloof, van die *Proeve* een exemplaar U aan te bieden, is het niet alsof ik meende, dat zij *voor U* eenig belang konde hebben - Uwe wetenschap en schrandere scherpzinnigheid kunnen mijne zwakke aanwijzingen ligt ontberen -; maar alleen, omdat ik gretig elke gelegenheid wensch aan te grijpen, om een gering blijk van eerbied en dankbaarheid te geven aan U, den grooten Leermeester, aan wiens voeten als leerling aan te zitten ik mij tot eer en roem reken. Mogt Uw oordeel over mijn geschrijf zoodanig zijn, dat het U toescheen te getuigen van een leerling. Uw onderrigt niet geheel onwaardig, het zou mij eene streelende voldoening voor den arbeid zijn.

Vergun mij, U mijnen opregten dank te betuigen voor Uwe vriendelijke toezending der Verhandeling *Über den Personenwechsel in der Rede*, welk belangrijk stuk ik met groot nut en genoegen gelezen en herlezen heb.

Met de Redactie van het Mnl. Woordenboek heb ik nu een aanvang gemaakt, en al mijn vrije tijd zal voortaan aan dien arbeid gewijd zijn, waarin ik met lust en ijver hoop te volharden. Ook het groote Nederl. Woordenboek gaat goed vooruit, gelijk U blijken zal uit het Tweede Verslag, onlangs door mij op het Congres te Antwerpen voorgedragen, en dat ik U eerlang hoop te zenden. Intusschen zal Dr. *Firmenich*,[22] wien ik daar en te Brussel ontmoeten mogt, U alles daarvan mededeelen. Hij stelde veel belang in de zaak, en zeer verheugde ik mij in zijne kennismaking. Vooral ook deed het mij goed, gunstige berigten omtrent U en Uwen hooggeëerden Broeder en zijne geachte familie door hem te mogen vernemen. Met innige belangstelling blijf ik de voortzetting van Uwen reuzenarbeid, het *Deutsches Wörterbuch*, te gemoet zien; en ik doe het met de vurige bede, dat Gods zegen U beider dierbaar hoofd nog lange in gezondheid spare voor het Duitsch Vaderland, en U de voldoening schenke deze eerkroon op al den arbeid van Uw werkzaam leven geheel te mogen voltooijen, tot eeuwig nut en heil van geheel Duitschland.

Met mijne eerbiedige groeten aan Uwen Heer Broeder en zijne waardige familie, vooral ook aan Dr. Firmenich en zijne vrouw, blijf ik heilwenschend steeds
Uw dankbare en hoogachtende dienaar
M. de Vries
Mag ik U ook mijne hartelijke groeten aan *Dr. Kern* verzoeken?

10

Leiden, 10 April 1858
Den Herren
Hofrath *Jacob Grimm*
und Professor *Wilh. Grimm*

Verehrteste Herren,

Wenn ich mir die freiheit nehme, Ihnen ein exemplar des beigehenden Werkchens s[23] zu übersenden, geschieht diesz nicht in der meinung, als ob diese kleine schrift ausser den grenzen meines vaterlandes einigen werth haben könnte oder Ihnen bekannt zu werden verdiente, sondern es geschieht lediglich in der absicht, Ihnen ein kleines zeichen dankbarer verehrung darzubieten. Sie werden mir wohl gütigst erlauben, dass ich mir diese freude gebe, und nicht nach dem werthe meines geschenks fragen, sondern blosz nach der gesinnung, als deren zeugnisz es zu Ihnen kommt. Doch möchte ich hoffen, dass wenigstens in einer hinsicht der Inhalt dieses büchleins [Sie] einigermassen interressiren könnte, in so fern es den [Beweis] liefert, dass das von Ihnen begründete [wissenschaftli]che Sprachstudium auch von fruchtbarer Anwendung sein kann auf die bedürfnisse des praktischen lebens. Die veranlassung zum schreiben dieser blätter war folgende. Es hatte die stadt Leiden im j. 1433 in erbzins bekommen *de visscheryen - geheeten dat vroon* (wie es in der Urkunde heisst), und dasjenige, was sie damals in erbzins bekam, ward spärer (in 1583) durch abkauf des *canons* zum freien eigenthum. Darauf gründet die stadt jetzt den anspruch auf den eigenthum des bodens des ausgetrockneten Haarlemmermeers, nach der rechtsregel *alveus ejus juris est, cujus est ipsum flumen*. Es ist über diese frage ein prozess gegen den Staat geführt von nicht geringem Interesse, weil es sich um einige millionen handelte. Die hauptfrage dabei war: was ist eine *fischerei*? Ist es das *recht* [,] *zu fischen*, oder ist es *das wasser selbst, worin man fischt*? Der gerichtshof hat neulings erste[re] deutung angenommen, und damit der stadt Ihre forderung verweigert. Es ist gegen diese worterk[lärung] dass ich jetzt auf sprachlichen gründen protestirt habe. Es hat meine erörterung bisjetzt [ ] beifall gefunden und allgemeine öber [ ] geweckt. Vielleicht wäre es möglich [, dasz sie] zum letzten, wenn die sache beim Cassationsgericht anhängig gemacht werden möchte, nicht ohne einflusz auf die endliche entscheidung sein sollte. Ich bedauere es nur, dass ich fröher nie gewusst habe, dass es hier eine sprachhistorische frage betraf; sonst hätte ich mehr zeitgemäss meine abhandlung zum besten gegeben. Jedenfalls wird man aus diesem beispiele erkennen, dass das Sprachstudium för die Herren Juristen auch seinen praktischen Werth hat, und man wird gewiss bei künftigen

gelegenheiten genauer unrersuchen, wo es sich um die erklärung alter urkunden handelt.

Mit dem lebhaftesten Interesse folge ich dem Deutschen Wörterbuche in seinem weiterschreiten, und ich brauche kaum zu sagen, wie jede lieferung mir eine unerschöpfliche quelle der anregendsten belehrung ist. Nur möchte ich es bedauern, dass in längerer zeit keine neue lieferung erschienen ist. Es ist doch hoffentlich die ursache dieses aufenthaltes nicht in Ihrer werthen gesundheit gelegen? Von ganzem herzen hoffe und bitte ich, dass der gute Gott Ihnen frische kräfte und [mun]terkeit verleihen möge, damit es Ihnen [gelingt,] diese riesenarbeit zum glücklichen ende zu bringen, als die schönste krone Ihrer vielen und reichhaltigen wissenschaftlichen leistungen, als ein unvergängliches denkmal, nicht nur Ihnen beiden zum ewigen ruhm, sondern auch zur ehre des gesammten deutschen vaterlandes.

Mit meinen lexicographischen arbeiten geht es so ziemlich vorwärts. Leider wird mir durch die viele amtliche beschäftigungen nur zu sehr ein *festina lente* nothwendig gemacht. Doch habe ich heute die freude gehabt, vom Mnl, Wörterbuche das A zum ende zu bringen. Ich werde aber nicht mit dem drucke einen Anfang machen, ehe ich mehr buchstaben abgethan habe. Für das allgemeine Niederl. Wörterbuch gedeiht die sammlung recht fröhlich: es werden vielleicht noch in diesem jahre massregeln genommen werden, damit wir zur eigentlichen redaction übergehen. Mit frischem m[uth] wollen wir unsere aufgabe fortsetzen, vor allem angeregt durch das schöne beispiel der rastlosen ausdauer zum besten des Vaterlandes, welche alle Ihre dankbare Schüler in Ihnen bewundern.

Darf ich, herr Professor W., meine höflic[hen] grüsse an Ihre geehrteste familie erbitten? Mit den besten wünschen für das wohlsein Ihrer [beider?] und der Ihrigen, empfehle ich mich Ihnen ehrerbietigst, und verbleibe mit der [ ] hochachtung

Ihr ergebener

M. de Vries

11

Leiden. 15. März 1860

Innigst verehrter Herr,

In diesen Tagen der tiefen Trauer, da das Verscheiden des geliebten Bruders[24] Ihr Herz von Schmerzen erfüllt hat, und Ihr Gemüth seinen süssesten Trost daran findet, sich ganz dem wehmüthigen Andenken hinzugeben, muss ich wirklich fürchten mich gewissermaassen der Unbescheidenheit schuldig zu machen, wenn ich es wage. Ihre Aufmerksamkeit auf irgend einen andern Gegenstand hinzulenken. Doch werden Sie mir wohl freundlichst verzeihen wollen, dass ich mir das Vergnügen nicht habe entsagen können, nach der Vollendung einer langen und schweren Arbeit. Ihnen die Früchte derselben ehrerbietigst darzubringen. Die Nordfriesische Sprachlehre des Hrn. *Bendsen*, zu deren Veröffentlichung auch Ihr werthes Urtheil mich veranlasste, ist jetzt endlich abgedruckt und wird

eben in diesen Tagen ans Licht kommen. Ich habe mich der dazu geforderten ausdauernden Anstrengung willig unterzogen, in der Hoffnung durch diese Arbeit etwas nützliches leisten zu können. Der blosse Gedanke, dass die Herausgabe eines Werkes, das sich schon vor vielen Jahren Ihrer Sympathie zu erfreuen hatte. Ihnen vielleicht einige Freude machen dûrfte, ist mir ein reicher Lohn für alle darauf verwandte Mühe; und ich würde mich nur zu glücklich schätzen, wenn Sie der Meinung wären, dass es mir gelungen sei, den von Ihnen ausgesprochenen Wunsch auf nicht unwürdige Weise zu erfüllen. Jedenfalls bitte ich Sie, meine ganze Verwendung in dieser Sache und das heutige Anerbieten dieses Buches als ein geringes Merkmal meiner tiefsten Verehrung und meiner Dankbarkeit für Ihre hochgeschätzte freundschaftliche Gesinnung gütigst genehmigen zu wollen. Ich kann Ihnen kaum sagen, wie sehr ich gerührt war durch Ihre freundliche Mittheilung der Berliner Zeitung, welche einen so schönen Aufsatz über den heimgegangenen Bruder enthielt.[25] In der Mitte Ihres Schmerzens über einen so erschütternden Verlust hatte ich nicht den Muth, Ihnen mit einem Briefe lästig zu fallen. Doch war es mir ein Bedürfniss, Ihnen von meiner herzlichen Theilnahme wenigstens ein Zeichen zu geben, und ich nahm mir die Freiheit, Ihnen meine Karte mit einem Paar Wörter zu senden. Da hatten Sie die Güte, meine Zusendung so liebreich zu beantworten, und selbst in Ihrer tiefsten Trauer noch meiner zu gedenken. Auf dieses rührende Zeichen des Wohlwollens kann ich Ihnen nur dieses Eine antworten, dass ich die mir gesandte Zeitung, nebst der von Ihrer Hand geschriebenen Adresse, mit innigster Pietät als ein Heiligthum aufbewahre. Wie wird es doch mit dem Deutschen Wörterbuche gehen? Ich sehne mich danach, bei einer folgenden Lieferung darüber eine beruhigende Nachricht zu bekommen.

Indem ich Sie freundlichst bitte, der geehrten Familie des geliebten Verstorbenen mittheilen zu wollen, wie sehr ich auch an ihrem Schmerzen Theil nehme, verharre ich mit den besten Wünschen und mit ausgezeichneter Hochachtung und Dankbarkeit,

Verehrtester Herr,
Ihr ergebenster
M. de Vries

Vb

J. Grimm aan Dr. L.J.F. Janssen, Conservator van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden.[26]

Verehrter Herr,

ich komme spät, aber ich komme doch, die menge mir aufliegender arbeiten möge mich entschuldigen und wenn einer zwanzig briefe zu beantworten hat, geröth er leicht ins aufschieben, mit grószter dankbarkeit habe ich die mir übersandten werken van de maatschappij[27] und zumal die bände der nieuwe reeks empfangen,

es sind darin lehrreiche, mir sehr nützliche abhandlungen, deren ich, ohne Ihre güte nimmer habhaft geworden wäre, sodann haben Sie mich beschämt durch das meiner rede auf Schiller gespendete lob; sie muste innerhalb einiger tage geschrieben werden und wäre sonst vielleicht besser gerathen.

Möchte ich Ihnen doch auch gelegenheit finden angenehmen dienst zu erweisen, halb und halb hofte ich auch diesen herbst, vor dem schlusz meines lebens, noch einmal nach Holland zu reisen, es will mir aber nicht gelingen, da ich nach München musz und mitte october das jubilaeum unsrer universität bevorsteht.[28] Wenn Sie M. de Vries sehen bitte ich ihn herzlich von mir zu grüszen und ich liesze ihm für Bendsen danken.

Mit aufrichtigster hochachtung und ergebenheit
Jacob Grimm
Berlin 11 juli 1860.

VI

Berlin 2 febr. 1861
Verehrter freund,

ich bin in schwerer schuld gegen Sie, da ich lange weder geschrieben noch geantwortet, und für Ihre gütigen zusendungen nicht einmal gedankt habe, durch herausgabe des Bende Bendsen haben Sie sich ein neues verdienst erworben, das buch ist zwar verworren, und eigentlich ungelehrt, aber selbständig und reichhaltig.

Das ganze vorige jahr war ich niedergeschlagen und auch meistens kränkelnd, eine badereise half nicht sondern schadete, allmälich erst scheine ich den verlornen besseren weg wieder zu finden.

Die arbeiten schritten langsam vor, ich habe den buchstab E glücklich hinter mir, ich empfehle Ihnen den mühsamen artikel es, den Sie aus dem nl. het vielfach werden erweitern können.

Man wird dessen, was in Holland für sprache und alterthum geschieht, nur schwer und zufällig habhaft, so soll neulich endlich ein abdruck des bere Wisselauwe erfolgt sein, ich weisz nicht durch wen und wo, wahrscheinlich in einer bändereichen zeitschrift, die hier niemand hält und deren einzelne hefte nicht zu erlangen sind.

Neulich faszte ich den guten gedanken Sie, lieber freund, unsrer akademie zum correspondierenden mitgliede vorzuschlagen, die akademie hat Sie einmütig dazu ernannt und das diplom wird Ihnen nächstens zugehen.

Ich lege diesem brief meines bruders fertig hinterlassene letzte arbeit bei, seine zweite ausgabe des Freidank, und hoffe es wird Ihnen lieb sein sich dabei seiner zu erinnern.[29]

Mit aufrichtiger freundschaft und ergebenheit
Ihr
Jac. Grimm

12

Leiden, 16 febr. 1861.
Innigst verehrter Herr,

Ihr werthes Sehreiben vom 2^en^ d.M. had mich recht angenehm überrascht. Ich dürfte kaum erwarten, dass Sie, bei Ihren anstrengenden lexicographischen Arbeiten, sich noch die Mühe nehmen würden, meine geringen Zusendungen zu beantworten, die ich Ihnen ja nur übersandt hatte, damit ich mir selbst das Vergnügen nicht vorenthalten sollte, Ihnen ein kleines Zeichen meiner tiefsten Verehrung darzubieten. Ich danke Ihnen herzlich für den neuen Beweis Ihrer Freundschaft. Ganz besonders aber bin ich Ihnen verbunden um der frohen Nachricht willen, welche Ihr Brief mir mittheilte, dass die Königliche Akademie der Wissenschaften in Berlin, auf Ihren Antrag mich zum Correspondirenden Mitgliede hat ernennen wollen. Ich brauche wohl nicht zu sagen, wie hoch ich die Ehre schätze einer so berühmten Akademie anzugehören, welche Sie, verehrtester Herr, und so viele anderen Heroen unter ihren Mitgliedern zählt. Um so mehr freue ich mich des Glückes, das mir zu Theil geworden, weil ich es Ihnen, meinem geliebten Lehrmeister, verdanke und also dieses treffliche Zeichen Ihres Wohlwollens zu [gleich] als einen Beweis betrachten darf, dass meine [lite]rarischen Bestrebungen Ihnen nicht ganz unwillkommen sind. Nur fürchte ich, das bisjetzt von mir geleistete sei nur zu wenig, um Ihr günstiges Zeugniss vollkommen zu rechtfertigen. Desto mehr werde ich mich bestreben, durch künftige Arbeiten den Ehreplatz zu verdienen, welche Ihre Freundschaft mit gütiger Nachsicht mir jetzt schon eingeräumt hat.

Zu der freundlichen Zusendung der zweiten Ausgabe des Freidank, Ihres heimgegangenen lieben Bruders letzten Arbeit, sage ich Ihnen meinen verbindlichsten Dank. Aus Ihren Händen härte ich wohl kein angenehmeres Geschenk empfangen können als eben dieses Denkmal des geliebten Verstorbenen, dessen Erinnerung bei allen Ihren Freunden so unzertrennlich mit dem Gedanken an Sie verbunden ist. Das für unsern Freund Jonckbloet bestimmte Exemplar habe ich ihm gleich zukommen lassen.

Das glüekliche Gedeihen des Deutschen Wörterbuches macht mir grosse Freude. Jede erscheinende Lieferung wird von mir mit warmer Sympathie willkommen geheissen. Ich bin wirklich erstaunt, wie es Ihnen möglich ist, auf Ihrem Alter und nach einem so niederschlagenden Verlust, eine so riesenhafte Arbeit unermüdet fort zu führen. Der gute Gott schenke Ihnen Gesundheit und frische Lebenslust, damit Ihnen einmal das Glück zu Theil werde, das grossartige Werk zu vollenden zur unsterblichen Ehre des deutsehen Namens. Welch eine unerschöpliche Quelle der reichhaltigsten Belehrung für alle Sprachforscher deutschen Stammes fliesst schon in den ersten drei Theilen dieser Arbeit! Der Gedanke an ein solches Beispiel ist wirklich abschreckend für den Niederländer, der, sei es auch im engeren [,] sich ein gleichartiges Ziel vor die Augen ge[stellt] hat. Ich werde mich glücklich schätzen [, wenn es] einmal von dem niederl. Wörterbuehe [ ] heissen soll: *sequiturque patrem non passibus aequis*.

Die Fragmente des *Bere Wisselauwe* sind von *Serrure* im J. 1858[30] abgedruckt in seinem *Vaterländischen Museum*, 11. 253 flgg. Es sind von dieser Zeitschrift bisjetzt drei Bände erschienen. Es wundert mich, dass sie nicht nach Berlin gelangt sind. Doch freue ich mich. Ihnen wenigstens den *Bere Wisselau* mittheilen zu können. Wenn Ihr Brief hier eintraf, da befanden sich eben die zwei ersten Theile der Zeitschrift auf einer Versteigerung hieselbst. Ich habe sie mir gleich angeschafft, und mir das Vergnügen gegeben, sie Ihnen auf Buchhändlerwege zukommen zu lassen. Sie werden auch Anderes darin finden, was Sie interessiren wird, namentlich die fragmente des Rôlandsliedes und der Nibelungen-Übersetzung.- Dass überhaupt die niederländischen Leistungen auf sprachlichem Gebiete nur schwer und zufällig in Deutschland zu haben sind, ist wirklich zu bedauern, zumal da in den letzten Jahren hier nicht Unbedeutendes gearbeitet worden ist, das auch für die deutschen Sprachforscher seinen Werth haben könnte. Neulich traf mich wieder ein schlagendes Beispiel. Dr. Bartsch in seiner Abhandlung *Über Karlmeinet* S. 53 theilt ein Mnl. Bruchstück aus Haupt's Zeitschrift mit, und sagt S. 57. er zweifle nicht, dass dieses dem *Sp. Hist*. von Maerlant angehöre, ‘dessen entsprechender Theil noch nicht herausgegeben’ sei. Doch war unsere Ausgabe des entsprechenden Theiles schon vor drei Jahren erschienen, und es hätte Dr. Bartsch S. 178 daselbst seine Meinung bestätigt finden können.[31] Woher mag doch diese Unbekanntheit desjenigen was hier geschieht, wohl herrühren? Wir unsererseits ver[säum]en die deutschen Leistungen nicht, und es [gereicht?] uns diese Sorgfalt zum grossen Vortheile. Mit meinen Arbeiten schreitet es lustig vorwärts. Drei grosse Werke beschäftigen mich besonders, namentlich

1) die Ausgabe des *Sp. Hist*., [welche ich] bearbeite in Verbindung mit Hrn. *Verwijs* (einem vielversprechenden Schüler von Jonckbloet und mir. Er hat Ihnen wohl seine Ausgabe des *Wapene Martijn* und der *Tien Boerden* gesandt?) Es ist unsere Ausgabe schon bis über die Hälfte fortgerückt. Ich bedauere es, dass ich Ihnen kein Ex. habe senden können; ich hatte aber, leider, über keine freiExemplare zu verfügen, da der grosse Kostenaufwand des Druckes dieses nicht gestattete.

2) Das Mnl. Wörterbuch, welches in der letzten Zeit gute Fortschritte gemacht hat. Das *A* liegt ganz fertig, und die Masse meiner Auszüge ist der Vollendung nabei, so dass ich alsbald desto rasscher mit der Redaction fortkommen werde. Das Werk hat eine grosse Ausdehnung bekommen, da ich auch die Rechtsdenkmäler und historischen Documente mit ausgezogen habe, um etwas vollständiges leisten zu können. Ich werde mit dem Drucke einen Anfang machen, so bald die Ausgabe des Maerlant vollendet sein wird, das doch in zwei Jahren wohl der Fall sein darf.

3) Das grosse niederl. Wörterbuch, dessen Fortschritte Sie aus unserm gedruckten Berichte haben kennen lernen. In dem Hrn. Dr. Te Winkel, einem ausgezeichneten Sprachkenner, besitze ich einen tüehtigen Mitarbeiter. Es liegen schon die Artikel über die Vokale und Diphthongen fertig, die wir in einem Gusse neben einander bearbeiteten. Eben in diesen Tagen machen wir einen Anfang.

die Wörter des *A* der alphabetischen Reihe nach zu behandeln. Jetzt insonderheit wird uns täglich am deutlichtsten erhellen, welch einen Schatz Ihr Deutsches Wörterbuch der Germanischen Sprachwissenschaft geschenkt hat.

Ich hoffe, das oben erwähnte wird Ihnen den Beweis liefern, dass ich nach meinen besten [Kräften] mich bestrebe das Sprachstudium in [dem Vater]lande zu f[ö]rdern, und mich der Ehre Ihrer [hoch?]geschätzten Freundschaft nicht unwürdig [zu zeigen].

Mit aufrichtiger Dankbarkeit verha[rrt in] Treue und Liebe
Ihr ergeben[st]er
M. de Vries

VII

Berlin 25 dec. 1862
Verehrter freund,

nach langer zeit gebe ich wieder einmal ein lebenszeichen von mir und suche es durch die eingelegte photographie zu versinnlichen. Sie werden nicht müde auch den verstummenden mit freundlichen zusendungen auszustatten, ich kann das gebotene wenigstens jetzt nicht vergelten.

das wörterbuch hat nun seinen dritten band geschlossen und Sie bewahren ihm die frühere theilnahme, in dingen, die so sehr ins kleine laufen, wie die wörter der sprache, müssen die ansichten sich vervielfachen, meine arbeit wird man mindestens für eigenthümlich und unentlehnt gelten lassen, der etymologie könnte weniger sein, einiges mag gefallen, anderes misfallen, doch soll hoffentlich alles frisch anregen, bessere gedanken kommen oft über nacht, das buch könnte erst bei einer zweiten auflage gut werden, die ich um so weniger erlebe, als ich die erste nicht einmal fertig bringe.

mühe kostet es genug und meine zeit, deren ich ja nicht viel übrig habe, wird so eingeschränkt, dasz ich andern geschäften, die mir fast lieber wären, entsagen musz, dennoch habe ich einen vierten band weisthümer, die mir sehr am herzen lagen, vollendet.

ich sitze noch auf dem alten fleck, nur dasz ich die thür zu meines bruders stube aufgethan und mich mit meinen büchern in sie erstreckt habe; doch ist sein tisch und stuhl nicht verrückt worden, die schwägerin altert zwar, lebt aber noch gott sei dank, ihre drei kinder sind brav und verständig und haben mich wie ihren zweiten vater lieb.

Feiern Sie das neue jahr froh und bleiben gut
Ihrem
Jac. Grimm
bei gelegenheit melden Sie Jonckbloet meinen grusz.

VIII

Berlin 7 juli 1863
Verehrter und lieber freund.

neulich überraschte mich ein telegramm, das von niemand konnte ausgegangen sein als von Ihnen, heute erfreut mich noch mehr die von herrn Gallandet Huet[32] gebrachte meldung, dasz Sie nach Berlin kommen wollen, wäre unser haus besser eingerichter, so sollten Sie geradezu bei uns absteigen, doch ein alter mann lebt mit des bruders witwe zu eng eingeschränkt, aber Sie müssen, während Ihres hierseins den ganzen tag, so oft Sie wollen und können bei mir zubringen, denn wir haben mancherlei zu besprechen, darum will ich jetzt nicht anfangen.

in unsrer akademie habe ich gerade den 25 juni eine vorlesung gehalten (über das echo), gesamtsitzungen fallen auf den 16.23 und 30 juli: eine sitzung der philol, classe auf den 13 juli.

ich freue mich gewaltig Sie bald wiederzusehen.

Ihr
Jac. Grimm

12b

Matthias de Vries over Jacob Grimm. Uit de openingsrede van de jaarvergadering der 'Maatschappij der Nederl. Letterkunde'. 16 Juni 1864.

Jacob Grimm! Hoe heeft die naam, nu juist een jaar geleden, op deze zelfde plaats waar wij heden bijeenzijn, op aller tongen gezweefd! Eene halve eeuw lang was hij lid van onze Maatschappij geweest: door het overlijden onzer eereleden DE VRIES en TIJDEMAN[33] was hij haar oudste lid geworden. Het Bestuur stelde u voor, hem het eerelidmaatschap op te dragen, de hoogste onderscheiding die wij kunnen verleenen. Met algemeene toejuiching werd dat voorstel begroet, en die toejuiching strekte onzer Maatschappij tot eer; want zij getuigde dat wij een man als Jacob Grimm wisten te waardeeren. De minzame grijsaard, sedert jaren met alle denkbare eerbewijzen overladen, stelde hoogen prijs op die hulde, hem in Nederland toegebracht; want hij had ons Nederland lief, hij verheugde zich in de geestdrift, die wij in dezen kring aankweeken voor onze Nederlandsche taal. Wèl ons, dat wij niet verzuimden hem deze hulde te betoonen: het laatste eereblijk dat wij hem konden geven. Drie maanden later werd hij met zijnen WILHELM hereenigd: het broederpaar, waarvan de menschheid wellicht nooit de wedergade zag, was aan deze aarde onttogen. Gij eischt niet van mij, dat ik eene lofrede op den gestorvene houde: het is naar waarheid gezegd, dat men zulke mannen niet prijst, maar noemt. Den schepper der Duitsche taalwetenschap, den stichter der Duitsche rechtsgeschiedenis, den grondlegger der Duitsche mythologie; den ziener die de raadselen der dierensage ontsluierde en de geheimenissen van het veld- en woudleven der aloude Germanen aan de taal wist af te luisteren; den man, die schier in elk boek, dar van hem uitging, de baan eener nieuwe wetenschap ontsloot of den stoot gaf tot nieuwen vooruitgang;

wiens wonderfijne scherpzinnigheid, door duizelingwekkende geleerdheid gesterkt,
tot in de diepste

diepten doordrong; en die te gelijk, dichter van natuur, over alles, wat hij met zijn tooverstaf aanraakte, den kleurigen lichtglans der poëzie verspreidde; den kloeken burger tevens, die, aan eed en geweten getrouw, de ongenade van een verbolgen dwingeland rustig braveerde; in één woord, den man die JACOB GRIMM heette, wie zal hem eene eerezuil ontwerpen, grootscher en duurzamer dan die hij zich zelven gesticht heeft? Zoolang het Duitsche volk niet zal sterven en de Duitsche taal niet verstommen, zoolang zal de gedachtenis leven van een der grootste zonen, waarop Duitschland immer fier was. En die gedachtenis zal niet alleen bewondering wekken; zij zal, als een welluidende klank, het gemoed met de lieflijkste aandoeningen streelen. Want wie heeft ooit de liefde eener gansche natie in zulk eene mate verworven, als dezen gezegenden sterveling te beurt viel? In wien heeft ook ooit het Duitsche volkskarakter zich zóó sprekend en van de edelste zijde geopanbaard, als in hem, die een toonbeeld was van alle Duitsche deugden en geheel vrij van die gebreken, die de vreemdeling wel eens in den Duitschen landaard berispt? In waarheid, er was in dien man iets onbeschrijfelijk eigenaardigs. Groot was hij in de wetenschap, waarin misschien geen ander hem ooit evenaarde; en toch, niet daarom had Duitschland hem lief, omdat hij een groot man was, maar omdat hij was als de kinderen. Zoovel eenvoud bij zooveel grootheid, zooveel teederheid bij zooveel kracht, zooveel aanminnige onschuld bij zooveel diepte en scherpte van geest: het was eene geheel eenige verschijning, die u aangreep in het gemoed en onweerstaanbaar gekluisterd hield. Vergeeft mij, zoo mijn gevoel mij overmeestert en ik te verre word weggesleept bij het herdenken aan zulk een bekoorlijk beeld. Maar dankbaar, dat mij het voorrecht ten deel viel, dat beeld meer dan eenmaal van nabij te aanschouwen; nog vervuld van de heerlijke herinnering aan de genotrijke uren, die ik voor weinige maanden slechts in dien huiselijken kring mocht smaken, kon ik mij niet losrukken van hetgeen mijne ziel overstelpt. Ik weet het, gij zult het mij niet ten kwade duiden. Het is zoo zoet en zoo goed, zich in de gedachtenis van dien mensch te verlustigen. Aan JACOB GRIMM kan men niet gedenken, zonder wijzer en beter te worden.

Eindnoten:

1 Veelzeggend is een passage van Julius Zacher in *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik*, 1843 I, kolom 708: ‘Das Studium der altniederländischen Literatur und Sprache zeigt während der letzten Jahrzehnte je nach den versebiedenen Ländern, in denen es gepflegt wurde, auch eine verschiedene Färbung. In Deutschland beschäftigten sich damit natürlich nur einzelne Männer, und auch diese fast nur beitäufig; dennoch trugen ihre Arbeiten, wie verschieden sie auch ausfielen und ausfallen mussten, alle ein wissenschaftliches Gepräge, weil sie nie den Zusammenhang mit dem grossen Ganzen der gesammten deutschen Sprachwissenschaft vergassen. (...) In Holland war seit Huydecopers und Clignetts Zeiten ein gewisser Dilettantismus eingerissen,der sich bald in selbsteigner Person bewunderte, bald mit lobenswerthem, wenn gleich ganz unkritischem Sammlerfleisse dicke Commentare zusammentrug, bald auch mit kindlicher Naivetät herausgab und erklärte was er verstand und nicht verstand’,

2 Een interessante vergelijking tussen De Vries en Jonckbloet bij Verdam 1892, blz. 87/8. Over Jonckbloet zelf o.a. Brom 1944.

3 Aldaar 1846, deel 2. Veel kritischer schrijft na thuiskomst uit Frankfort J.H. Halbertsma over het congres, vgl. Karsten blz. 54-58.

4 *Frankfurter Journal* van 27-9-1846; vgl. Verdam blz. 120.
5 Hoewel-: critici sloegen Grimm's kennis van Nederlandse woordbetekenis niet hoog aan! Zie b.v. H.J. Nassau t.a.p.
6 Studenten hebben het portret in 1856 laten tekenen en lithograferen ('Carissimi praeceptoris imaginem faciendam curavere discipuli') en aan De Vries aangeboden in het bijzijn van Hoffmann v. Fallersleben; vgl. diens verslag, *Mein Leben* VI blz. 146/17.
7 Jan Baptist David (1801-1866), met M. de Vries en L.A. te Winkel redacteur van het WNT, was hoogleraar in Leuven. In 1848 gaf hij *De ziekte der geleerden* van Willem Bilderdijk uit.
8 Isaac van Deen, van 1851 tot 1869 hoogleraar in de fysiologie in Groningen.
9 Dietrich Georg (von) Kieser, 1779-1862, hoogleraar in Jena (en 'Brunnenarzt' in de badplaats Berka a.d. Ilm, die hij o.a. samen met Goethe van de grond heeft geholpen), kende Bendsen en heeft diens manuscript al in 1839 aan de gebroeders Grimm toegestuurd, die maar moesten zien wat ze ermee wilden doen. Nu pas, in okt. '52, begrijpt De Vries uit een brief van Bendsen dat Jacob Grimm het weliswaar heeft geprezen, maar 't er verder bij heeft laten zitten. Over de vervolgens door De Vries verzorgde uitgave (1860, reprint 1973) zie de brieven 11, Vb en VI. Over Bendsen: *Zeitschr. der Gesellsch. für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte* VlI (1877) blz. 333-336 en *Dansk Biografisk Lexikon* 2 (1888) blz. 48/9.
10 'Nennen' betekent hier 'beschrijven'.
11 'Der', nadat 'wichtiger' is doorgestreept.
12 Niet alleen trok de Evangelische Kirchenzeitung van 18-8-1852 onder de titel *Die Sprachforschung und das Wort Gottes* van leer tegen J. Grimm's academierede *Uber den Ursprung der Sprache*, maar ook de katholiek J.A. Alberdinck Thijm maakte in een brief aan De Vries van 8-10-1852 bezwaar tegen de ideologie die de gebroeders Grimm in hun toch zo uitstekende woordenboek parten had gespeeld bij de behandeling van woorden als Ablasz, Abendmahl en Aschermittwoch.
13 Daniel Sanders. Zie ter verduidelijking Denecke 1971, blz. 125 bovenaan.
14 Schrant en Siegenbeek waren beiden (van 1831 tot 1844 naast elkaar) 'neerlandicus' aan de Leidse universiteit: Siegenbeek ging in 1844 en Schrant in 1853 met emeritaat.
15 Het moet zijn: 27.
16 Gerrit Jan Mulder werd in 1841 hoogleraar in de scheikunde in Utrecht. Over hem en zijn controverse met Justus von Liebig G.-J. Lokhorst in het Cultureel Supplement van N.R.C. -Handelsblad van 25 april 1980.
17 Jöns Jakob von Berzelius was van 1807 tot 1832 hoogleraar in de scheikunde in Stockholm.
18 Dus niet J. Heemskerk (Karsten blz. 12). Wèl was 't minister Heemskerk die 33 jaar later H.E. Moltzer toestond Grimm's brief af te drukken in zijn Levensbericht van Jonckbloet, *Jaarb. Kon. Ak. v. Wetensch*. 1886, blz. 62/3. Jonckbloet's dankbrief aan Grimm zal in *Brüder Grimm Gedenken IV* worden afgedrukt.
19 Arie de Jager (1806-1877), leraar in Rotterdam, werd in 1850 eredoctor in Groningen. Over hem J. te Winkel in *Levensber. d. Maatsch. d. Ned. Lett*. 1880, blz. 139-174.
20 'Horae Belgicae. Studio atque opera Hoffmanni Fallerslebensis. Pars Septima: *Niederländische Glossare des XIV. und X.V. Jahrhunderts*', Hrsg. v. Hoffmann von Fallersleben. Leipzig 1845; 1. 'Glossarium Bernense' (Eerste item: bampt, *pratum*.
21 De titel van de diss. (Leiden 1855) luidt *Specimen historicum exhibens scriptores graecos de rebus persicis Achaemenidarum monumentis collatos*. Over Johan Hendrik Caspar Kern (meestal H. Kern) en Jacob Grimm vgl. Soeteman 1981b.
22 Johann Matthias Firmenich (1808-1889), 'Germanist und Dichter' volgens de *Allgemeine Deutsche Biographie*, 48. Band, Nachträge bis 1899 (1904), blz. 561/2. Nog 't bekendst is zijn verzamelwerk *Germaniens Völkerstimmen*, Berlin 1843-1866, Nachtrag 1867. In Berlijn woonde hij sinds 1839.
23 *De visscherijen geheeten het Vroon, ten jare 1433 aan de stad Leiden in erfpacht gegeven. Taalkundig onderzoek*, door M. de Vries. Leiden 1858.
24 Wilhelm Grimm stierf op 16-12-1859.
25 Misschien bedoelt De Vries het herdenkingsartikel dat Wilhelm's zoon Herman Grimm in de *Vossische Zeitung* van 24-12-1859 schreef en dat is opgenomen in *Fünfzehn Essays* von Herman Grimm. Dritte Folge. Berlin 1882.
26 Deze brief past in ons kader, vooral vanwege de voorlaatste alinea. Over Bendsen zie de brieven 11 en VI en aantek. 9.
27 L.J.F. Janssen was o.a. in 1860 voorzitter van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Jacob Grimm was lid sinds 1813.

28 In 1810 was de Friedrich-Wilhelms-Universität in Berlijn gesticht.
29 Het leerdicht *Bescheidenheit* van de Zuidduitser Freidank (gest. 1223) werd uitgeg. door Wilhelm Grimm: [1]1834, [2]1860.
30 Moet zijn 1856. Een vervolg schreef E. Martin: *Neue Fragmente des Gedichts Van den Vos Reinaerde und das Bruchstück Van Bere Wisselauwe*, Strassburg (Trübner) 1889.
31 *Über Karlmeinet. Ein Beitrag zur Karlssage*, von Dr. Karl Bartsch. Nürnberg 1861.
32 Gallandet Huet studeerde in Leiden bij De Vries af en werd vervolgens koopman.
33 Abraham de Vries, Matthias' vader, predikant en bibliothekaris in Haarlem, en H.W. Tydeman, 1812-1848 juridisch hoogleraar in Leiden.

Literatuur

W.B.S. Boeles, Levensschetsen der Groninger hoogleeraren, blz. 157/8: Matthias de Vries. In: Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen, uitgegeven door W.J.A. Jonckbloet, 1864.
Gerard Brom, Geschiedschrijvers van onze letterkunde. Amsterdam z.j. (1944).
H. de Buck, De studie van het Middelnederlandsch tot in het midden der 19e eeuw. Diss. Groningen 1930.
H. Daffis, Inventar der Grimmschränke in der Preussischen Staatsbibliothek. Leipzig 1923.
L. Denecke, Jacob Grimm und sein Bruder Wilhelm. Sammlung Metzler Nr. 100. Stuttgart 1971.
-(Hrsg.), Brüder Grimm Gedenken. Marburg, I (met Ina-Maria Greverus) 1963, II 1975, III 1981.
K. Heeroma, Matthias de Vries en zijn woordenboek. In: Sprekend als nederlandist. Den Haag 1968, blz. 101-109.
W.L. van Helten. Fünfsig Bemerkungen zum Grimmschen Wörterbuche. Rotterdam en Leipzig 1874.
A.H. Hoffmann von Fallersleben, Mein Leben. Aufzeichnungen und Erinnerungen. Hannover 1868.
Icones Leidenses. De portretverzameling van de Rijksuniversiteit te Leiden. Universitaire Pers Leiden, 1973.
G. Karsten, 100 jaar Nederlandse philologie: M. de Vries en zijn school. Leiden 1949.
H. Kern, Over Jacob Grimm en zijn invloed op de ontwikkeling der Nederlandsche taalwetenschap. Gent 1902.
A. Kirkness, Geschichte des Deutschen Wörterbuchs 1838-1863. Dokumente zu den Lexikographen Grimm. Mit einem Beitrag von L. Denecke. Stuttgart 1980.
Mea Mees-Verwey, De beteekenis, van Johannes van Vloten. Diss. Leiden 1928.
H.E. Moltzer, De nieuwe richting in de taalkunde. Rede Groningen 1865.
J.W. Muller, Matthias de Vries. In: Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en Rijnland 7, 1910, blz. 1-32.
H.J. Nassau, De Nederlandsche taal en Grimm's Deutsches Wörterbuch. Aanteekeningen en bedenkingen. Groningen 1858.
A. Reifferscheid, Briefe von Jakob Grimm an Hendrik Willem Tydeman. Heilbronn 1883.
T.A. Rompelman, Lambert ten Kate als germanist. Mededelingen der Kon. Nederl, Akad. v. Wetensch., afd. letterkunde, nieuwe reeks, deel 15, No. 9. Amsterdam 1952.
B. Sijmons, Jacob Grimm, de schepper der historische spraakkunst. Rede Groningen 1881.
-Briefwechsel zwischen Jacob Grimm und J.H. Halbertsma. Zeitschrift für deutsche Philologie XVII (1885), blz. 257 vlgg.

C. Soeteman, Jacob Grimm an L.P.C. van den Bergh und H.W. Tydeman und andere Grimm-Briefe in der Universitätsbibliothek Leiden. In: Brüder Grimm Gedenken III (1981a).
-Drei niederländische akademische Reden über Jacob Grimm. In: Brüder Grimm Gedenken III (1981b).
P.G.J. van Sterkenburg, Nederlandse lexicologie in stellingen. In: De Nieuwe Taalgids 69 (1976), blz. 13 vlgg.
F. de Tollenaere (& H. Heestermans), Uw Woordenboek: het Woordenboek der Nederlandsche taal. Lelystad (Maerlanthuis), 1979.
J. Verdam, Levensbericht van M. de Vries. In: Jaarboek van de Kon. Akad. v. Wetenschappen, 1892, blz. 79-126.
J. te Winkel, De omwenteling in de studie der Nederlandsche taal als het werk van Matthias de Vries. In: Vragen van den Dag, 1892, blz. 643-672 en 724-752.